

“ХАЛЗАН БҮРЭГТЭЙ” ОРД ГАЗРЫН АШИГЛАЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧИНД
ҮЗҮҮЛЭХ СӨРӨГ НӨЛӨӨЛӨЛ, ЭРСДЭЛИЙГ НАРИЙВЧЛАН СУДЛАХ
СЭДЭВТ ЕРӨНХИЙ ХЯНАЛТЫН СОНСГОЛЫН ТАЙЛАНД МОНГОЛ
УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ЧУУЛГАНЫ ХУРАЛДААНЫ ДЭГИЙН ТУХАЙ
ХУУЛИЙН 128 ДУГААР ЗҮЙЛИЙН 128.2 ДАХЬ ХЭСЭГТ ЗААСНЫГ
ҮНДЭСЛЭН ХАВСАРГАСАН БИЧГЭЭР ИРҮҮЛСЭН САНАЛ ХҮСЭЛТ

songol@parliament.mn
халзан үрэгт санал

Халзан бүрэгтэй ордтой холбоотой санал хүргүүлэх тухай

Халзан бүрэгтэй ордтой холбоотой асуудал бол зүгээр нэг орон нутгийн асуудал биш, улс орны байгаль орчин, ирээдүйн нөөц баялгийн менежменттэй холбоотой маш чухал асуудал юм. Хэрэв зөв зохион байгуулж, хариуцлагатай ашиглавал тухайн бүс нутгийн эдийн засагт эерэг нөлөө үзүүлж болно.

Жишээлбэл, ажлын байр, монголын эдийн засагт орлогын шинэ эх үүсвэр бий болох, тэр ч бүү хэл хөгжлийн гарц ч болж болно. Эсрэгээрээ Байгаль орчны ноцтой доройтол үүсгэх магадлалтай. Ялангуяа баруун бүсийн эмзэг экосистем амархан сүүддэг. Орон нутгийн малчид, иргэдийн амьдралд сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй. Усны хомсдол, хөрсний бохирдол, нүүдлийн мал аж ахуйд дарамт үзүүлнэ. Тиймээс Халзан бүрэгтэй ордыг ашиглах эсэх тухай шийдвэрийг яаралгүй, ил тод, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй гаргах ёстой.

Хэрвээ ордыг ашиглах бол:

1. Нутгийн иргэдийн зөвшөөрөл,
2. Байгаль орчны үнэлгээний дүн,
3. Шилэн ил тод гэрээ, хяналт,
4. Олон улсын стандартад нийцсэн нөхөн сэргээлт заавал байх хэрэгтэй.

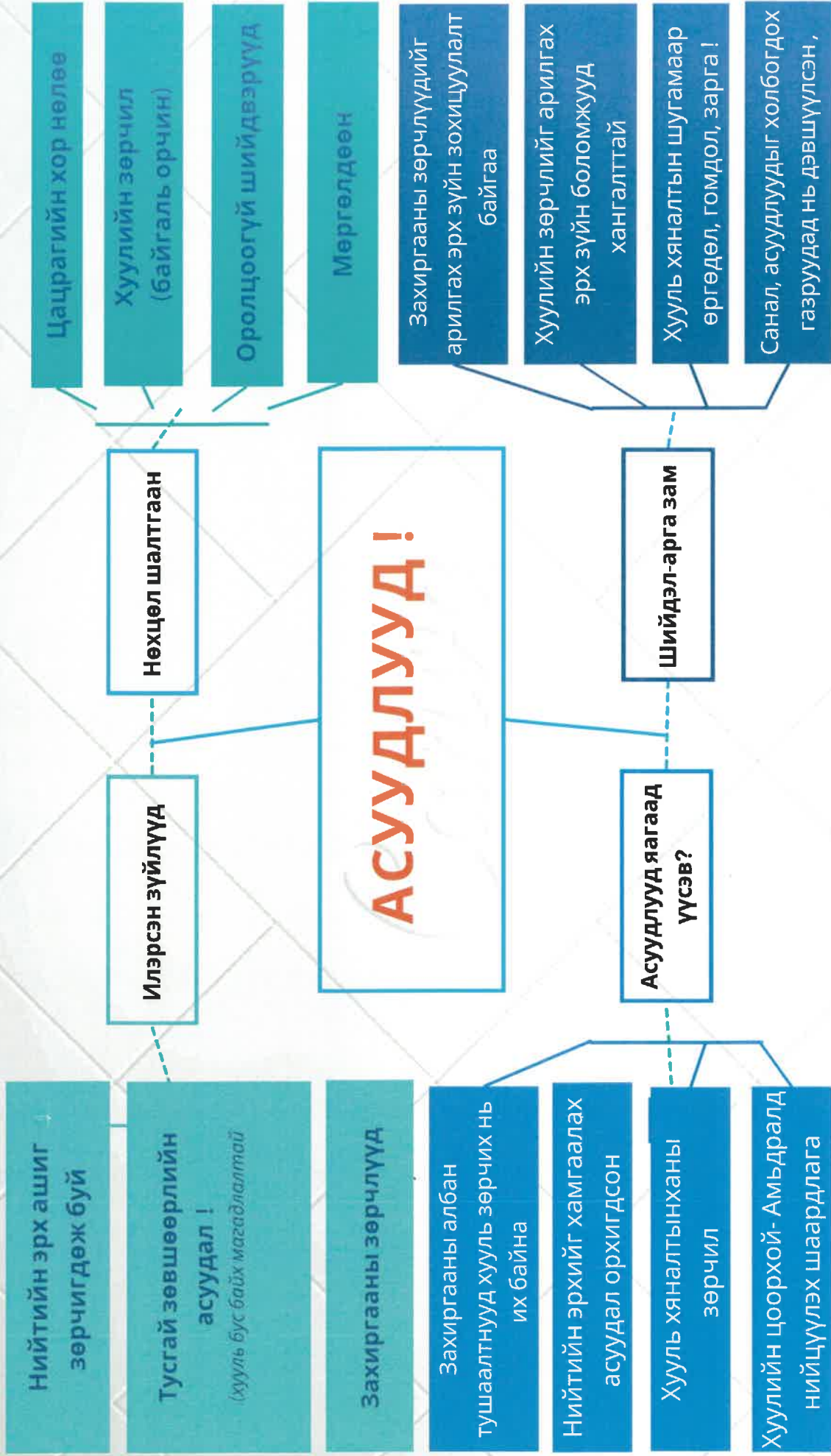
Хэрвээ бид өнгөц ашиг сонирхлын үүднээс шийдвэр гаргаж, байгалиа үл ойшоовол бидний хожмын ирээдүй сүйдэх аюултай.

Б.Батсүх
Номин Отгонбаяр

“Халзан бүрэгтэйн асуудал” Олон нийтийн мэдэх эрхийн өмгөөлөл

“Ховдын толь” НҮТББ

Мал эмнэлгийн газрын 2025 оны
04 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 78 тоот
албан бичгийн хоёрдугаар хавсралт

ХОВД АЙМГИЙН МАЛ ЭМНЭЛГИЙН ГАЗАРТ БҮРТГЭГДСЭН УРГИЙН ГЭЖИГ, ГЕНИЙН
ӨӨРЧЛӨЛТЭЙ ТӨЛ МАЛЫН БҮРТГЭЛ

№	Сум/Ом	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Нийт
1	Алтай								
2	Булган								
3	Баянт								
4	Дарви								
5	Дөргөн								
6	Дуул								
7	Жаргалант								
8	Зэрэг								
9	Манхан								
10	Мөнххайрхан								
11	Мөст								
12	Мянгад		1			1	1	5	8
13	Үенч								
14	Ховд								
15	Цэцэг								
16	Чамдамань								
17	Эрдэнэбүрэн								
Нийт дүн			1			1	1	5	8

АЙМ ИЙН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧИЙН ХҮҮРЛЫН
ГӨЛӨӨЛӨГЧ ЗЭНГЭЛЭГ

ХОВД АЙМГИЙН МАЛ ЭМНЭЛГИЙН ГАЗАР
БҮРТГЭГДСЭН УРГИЙН ГЭЖИГ, ГЕНИЙН
ӨӨРЧЛӨЛТ

Ховд 78/04 22 2025

Судалгаа хүргүүлэх тухай

Мал эмнэлгийн газар байгуулагдсан 2019 оноос 2024 онд Мал эмнэлгийн
оронд газарт албан бичгээр мэдээлж тус газарт ачаагаардсан Малын
халдваргүй өвчин мэдээ Эндемик өвчин мэдээ Дундагч мөргөлт өвчин мэдээ
Лабораторийн мэдээ 17 сумын Мал эмнэлгийн төсвийн жилийн эцсийн бичгээр
төвлөн 17 сумын Мал эмнэлгийн талбайн Дундагч үйлчилгээний бүртгэл
халдваргүй өвчин бүртгэл Эндемик өвчин бүртгэл 2022 оноос хойш 17/ЭНД-2
цахим систем дэх бүртгэл 2025 оны дээрх мэдээгүүд болон Мал эмнэлгийн
лабораторийн мэдээг шүүх үргийн гажигтай төл малын бүртгэгдсэн талбайн
мэдээллийг хавсралтаар хүргэж байна

Хавсралт 2 хуудастай

ДАРГА Д.БАТЦЭЦЭГ

8624010039

00000907 - 01/1940

МОНГОЛИАН НЭШЛЛ
РИЙР ИЙРТ КОРП" ХХХ-Д

[illegible]

57166626

10/11/17 - 11/11/17

САРДЕНІ САННАТ ХМАДУД ІНТЕР-ІН

[illegible]

0416037140

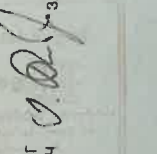
Call 800.511.2638, 1000-511-2638 or
visit www.chevy.com
to learn more about the new
Chevy Equinox. www.chevy.com

3025-10-12N 01/0809

Хар нуур-Худ толгой сав газрын захиргааны 2023 оны 4 дугаартай "Ус ашиглуулах дүнлэлт, Хагардал усны үйлчилгээний үнэ хэмжээний өөрчлөлт, Хүргэлтийн үйлчилгээний үнэ хэмжээний өөрчлөлт"-ийг хянаж үзэв. Хүчингүй болгох үндэслэлгүй.

Бийдм малай газраас гаргасан 2023 оны 07 дугаар оны 07-ны өдрийн 01/840 тоот албан бичгээр дээрх үйлчилгээний үнэ хэмжээний тооцоогын хэрэгслийг болгож хүргүүлж мэдэгдэж байна.

Хүнийг "Аомун замналт ахмадууд, ГҮТББ-д

Strains and sample number	Growth up dates of strains	Heat-treated (at 100°C) Bacterial growth in media, log ₁₀ CFU			
		1 day	2 days	3 days	4 days
302-1116	Medium (10% Tryptic Soy Broth)	19	27	20	20.5
302-1117	Medium (10% Tryptic Soy Broth)	6	18	3	14.5
302-1118	Medium (10% Tryptic Soy Broth)	10	24	3	17.5
302-1119	Medium (10% Tryptic Soy Broth)	1.1	1.3	1.0	0.6

[illegible]

1. Przebieg choroby
 2. Objawy
 3. Objawy
 4. Objawy
 5. Objawy
 6. Objawy
 7. Objawy
 8. Objawy
 9. Objawy
 10. Objawy
 11. Objawy
 12. Objawy
 13. Objawy
 14. Objawy
 15. Objawy
 16. Objawy
 17. Objawy
 18. Objawy
 19. Objawy
 20. Objawy
 21. Objawy
 22. Objawy
 23. Objawy
 24. Objawy
 25. Objawy
 26. Objawy
 27. Objawy
 28. Objawy
 29. Objawy
 30. Objawy
 31. Objawy
 32. Objawy
 33. Objawy
 34. Objawy
 35. Objawy
 36. Objawy
 37. Objawy
 38. Objawy
 39. Objawy
 40. Objawy
 41. Objawy
 42. Objawy
 43. Objawy
 44. Objawy
 45. Objawy
 46. Objawy
 47. Objawy
 48. Objawy
 49. Objawy
 50. Objawy
 51. Objawy
 52. Objawy
 53. Objawy
 54. Objawy
 55. Objawy
 56. Objawy
 57. Objawy
 58. Objawy
 59. Objawy
 60. Objawy
 61. Objawy
 62. Objawy
 63. Objawy
 64. Objawy
 65. Objawy
 66. Objawy
 67. Objawy
 68. Objawy
 69. Objawy
 70. Objawy
 71. Objawy
 72. Objawy
 73. Objawy
 74. Objawy
 75. Objawy
 76. Objawy
 77. Objawy
 78. Objawy
 79. Objawy
 80. Objawy
 81. Objawy
 82. Objawy
 83. Objawy
 84. Objawy
 85. Objawy
 86. Objawy
 87. Objawy
 88. Objawy
 89. Objawy
 90. Objawy
 91. Objawy
 92. Objawy
 93. Objawy
 94. Objawy
 95. Objawy
 96. Objawy
 97. Objawy
 98. Objawy
 99. Objawy
 100. Objawy
 101. Objawy
 102. Objawy
 103. Objawy
 104. Objawy
 105. Objawy
 106. Objawy
 107. Objawy
 108. Objawy
 109. Objawy
 110. Objawy
 111. Objawy
 112. Objawy
 113. Objawy
 114. Objawy
 115. Objawy
 116. Objawy
 117. Objawy
 118. Objawy
 119. Objawy
 120. Objawy
 121. Objawy
 122. Objawy
 123. Objawy
 124. Objawy
 125. Objawy
 126. Objawy
 127. Objawy
 128. Objawy
 129. Objawy
 130. Objawy
 131. Objawy
 132. Objawy
 133. Objawy
 134. Objawy
 135. Objawy
 136. Objawy
 137. Objawy
 138. Objawy
 139. Objawy
 140. Objawy
 141. Objawy
 142. Objawy
 143. Objawy
 144. Objawy
 145. Objawy
 146. Objawy
 147. Objawy
 148. Objawy
 149. Objawy
 150. Objawy
 151. Objawy
 152. Objawy
 153. Objawy
 154. Objawy
 155. Objawy
 156. Objawy
 157. Objawy
 158. Objawy
 159. Objawy
 160. Objawy
 161. Objawy
 162. Objawy
 163. Objawy
 164. Objawy
 165. Objawy
 166. Objawy
 167. Objawy
 168. Objawy
 169. Objawy
 170. Objawy
 171. Objawy
 172. Objawy
 173. Objawy
 174. Objawy
 175. Objawy
 176. Objawy
 177. Objawy
 178. Objawy
 179. Objawy
 180. Objawy
 181. Objawy
 182. Objawy
 183. Objawy
 184. Objawy
 185. Objawy
 186. Objawy
 187. Objawy
 188. Objawy
 189. Objawy
 190. Objawy
 191. Objawy
 192. Objawy
 193. Objawy
 194. Objawy
 195. Objawy
 196. Objawy
 197. Objawy
 198. Objawy
 199. Objawy
 200. Objawy
 201. Objawy
 202. Objawy
 203. Objawy
 204. Objawy
 205. Objawy
 206. Objawy
 207. Objawy
 208. Objawy
 209. Objawy
 210. Objawy
 211. Objawy
 212. Objawy
 213. Objawy
 214. Objawy
 215. Objawy
 216. Objawy
 217. Objawy
 218. Objawy
 219. Objawy
 220. Objawy
 221. Objawy
 222. Objawy
 223. Objawy
 224. Objawy
 225. Objawy
 226. Objawy
 227. Objawy
 228. Objawy
 229. Objawy
 230. Objawy
 231. Objawy
 232. Objawy
 233. Objawy
 234. Objawy
 235. Objawy
 236. Objawy
 237. Objawy
 238. Objawy
 239. Objawy
 240. Objawy
 241. Objawy
 242. Objawy
 243. Objawy
 244. Objawy
 245. Objawy
 246. Objawy
 247. Objawy

Хөвдйн Толь
Хүний хөгжлийн үндэсний төслийн хүрээнд
Хүний хөгжлийн үндэсний төслийн хүрээнд
Хүний хөгжлийн үндэсний төслийн хүрээнд

ISSN 0013-788X
UDC 621.372.6
DOI: 10.26907/2541-7746.2019.1.10-14

APRIL	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
APRIL	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030

www.merck.com
© 2004 Merck & Co., Inc.
All rights reserved. Merck and the Merck logo are registered trademarks of Merck & Co., Inc. in the United States and other countries. All other trademarks are the property of their respective owners.

See also 23891, 23892, 23893, 23894, 23895, 23896, 23897, 23898, 23899, 23900, 23901, 23902, 23903, 23904, 23905, 23906, 23907, 23908, 23909, 23910, 23911, 23912, 23913, 23914, 23915, 23916, 23917, 23918, 23919, 23920, 23921, 23922, 23923, 23924, 23925, 23926, 23927, 23928, 23929, 23930, 23931, 23932, 23933, 23934, 23935, 23936, 23937, 23938, 23939, 23940, 23941, 23942, 23943, 23944, 23945, 23946, 23947, 23948, 23949, 23950, 23951, 23952, 23953, 23954, 23955, 23956, 23957, 23958, 23959, 23960, 23961, 23962, 23963, 23964, 23965, 23966, 23967, 23968, 23969, 23970, 23971, 23972, 23973, 23974, 23975, 23976, 23977, 23978, 23979, 23980, 23981, 23982, 23983, 23984, 23985, 23986, 23987, 23988, 23989, 23990, 23991, 23992, 23993, 23994, 23995, 23996, 23997, 23998, 23999, 24000, 24001, 24002, 24003, 24004, 24005, 24006, 24007, 24008, 24009, 24010, 24011, 24012, 24013, 24014, 24015, 24016, 24017, 24018, 24019, 24020, 24021, 24022, 24023, 24024, 24025, 24026, 24027, 24028, 24029, 24030, 24031, 24032, 24033, 24034, 24035, 24036, 24037, 24038, 24039, 24040, 24041, 24042, 24043, 24044, 24045, 24046, 24047, 24048, 24049, 24050, 24051, 24052, 24053, 24054, 24055, 24056, 24057, 24058, 24059, 24060, 24061, 24062, 24063, 24064, 24065, 24066, 24067, 24068, 24069, 24070, 24071, 24072, 24073, 24074, 24075, 24076, 24077, 24078, 24079, 24080, 24081, 24082, 24083, 24084, 24085, 24086, 24087, 24088, 24089, 24090, 24091, 24092, 24093, 24094, 24095, 24096, 24097, 24098, 24099, 24100, 24101, 24102, 24103, 24104, 24105, 24106, 24107, 24108, 24109, 24110, 24111, 24112, 24113, 24114, 24115, 24116, 24117, 24118, 24119, 24120, 24121, 24122, 24123, 24124, 24125, 24126, 24127, 24128, 24129, 24130, 24131, 24132, 24133, 24134, 24135, 24136, 24137, 24138, 24139, 24140, 24141, 24142, 24143, 24144, 24145, 24146, 24147, 24148, 24149, 24150, 24151, 24152, 24153, 24154, 24155, 24156, 24157, 24158, 24159, 24160, 24161, 24162, 24163, 24164, 24165, 24166, 24167, 24168, 24169, 24170, 24171, 24172, 24173, 24174, 24175, 24176, 24177, 24178, 24179, 24180, 24181, 24182, 24183, 24184, 24185, 24186, 24187, 24188, 24189, 24190, 24191, 24192, 24193, 24194, 24195, 24196, 24197, 24198, 24199, 24200, 24201, 24202, 24203, 24204, 24205, 24206, 24207, 24208, 24209, 24210, 24211, 24212, 24213, 24214, 24215, 24216, 24217, 24218, 24219, 24220, 24221, 24222, 24223, 24224, 24225, 24226, 24227, 24228, 24229, 24230, 24231, 24232, 24233, 24234, 24235, 24236, 24237, 24238, 24239, 24240, 24241, 24242, 24243, 24244, 24245, 24246, 24247, 24248, 24249, 24250, 24251, 24252, 24253, 24254, 24255, 24256, 24257, 24258, 24259, 24260, 24261, 24262, 24263, 24264, 24265, 24266, 24267, 24268, 24269, 24270, 24271, 24272, 24273, 24274, 24275, 24276, 24277, 24278, 24279, 24280, 24281, 24282, 24283, 24284, 24285, 24286, 24287, 24288, 24289, 24290, 24291, 24292, 24293, 24294, 24295, 24296, 24297, 24298, 24299, 24300, 24301, 24302, 24303, 24304, 24305, 24306, 24307, 24308, 24309, 24310, 24311, 24312, 24313, 24314, 24315, 24316, 24317, 24318, 24319, 24320, 24321, 24322, 24323, 24324, 24325, 24326, 24327, 24328, 24329, 24330, 24331, 24332, 24333, 24334, 24335, 24336, 24337, 24338, 24339, 24340, 24341, 24342, 24343, 24344, 24345, 24346, 24347, 24348, 24349, 24350, 24351, 24352, 24353, 24354, 24355, 24356, 24357, 24358, 24359, 24360, 24361, 24362, 24363, 24364, 24365, 24366, 24367, 24368, 24369, 24370, 24371, 24372, 24373, 24374, 24375, 24376, 24377, 24378, 24379, 24380, 24381, 24382, 24383, 24384, 24385, 24386, 24387, 24388, 24389, 24390, 24391, 24392, 24393, 24394, 24395, 24396, 24397, 24398, 24399, 24400, 24401, 24402, 24403, 24404, 24405, 24406, 24407, 24408, 24409, 24410, 24411, 24412, 24413, 24414, 24415, 24416, 24417, 24418, 24419, 24420, 24421, 24422, 24423, 24424, 24425, 24426, 24427, 24428, 24429, 24430, 24431, 24432, 24433, 24434, 24435, 24436, 24437, 24438, 24439, 24440, 24441, 24442, 24443, 24444, 24445, 24446, 24447, 24448, 24449, 24450, 24451, 24452, 24453, 24454, 24455, 24456, 24457, 24458, 24459, 24460, 24461, 24462, 24463, 24464, 24465, 24466, 24467, 24468, 24469, 24470, 24471, 24472, 24473, 24474, 244

10

1

U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE
NATIONAL BUREAU OF STANDARDS

[illegible]

The collage consists of five small rectangular photographs arranged in two rows. The top row has three photos: the first shows a group of people standing outdoors; the second shows a person sitting at a desk with a computer monitor; the third shows a person's face in profile. The bottom row has two photos: the first shows a person walking through a field; the second shows a person's face in profile.

[illegible]

Figure 1 is a 3D schematic diagram of a microfluidic device. It shows a central channel with a cross-section of 100 μm. The channel is flanked by two side channels, each 50 μm wide. The top and bottom walls are 10 μm thick. The device is shown in a perspective view, with a top-down view and a side view. The top-down view shows the channel layout, and the side view shows the channel depth and wall thickness. The device is labeled with dimensions: 100 μm, 50 μm, and 10 μm.

[illegible]

NAME	DATE
1. POSSIBLE RISKS	
1. Physical 2. Chemical 3. Biological 4. Environmental 5. Psychological 6. Social 7. Economic 8. Political 9. Legal 10. Other	
2. CONTROL MEASURES	
1. Physical 2. Chemical 3. Biological 4. Environmental 5. Psychological 6. Social 7. Economic 8. Political 9. Legal 10. Other	
3. MONITORING AND EVALUATION	
1. Physical 2. Chemical 3. Biological 4. Environmental 5. Psychological 6. Social 7. Economic 8. Political 9. Legal 10. Other	
4. CONCLUSION	
1. Physical 2. Chemical 3. Biological 4. Environmental 5. Psychological 6. Social 7. Economic 8. Political 9. Legal 10. Other	

[illegible]

Journal of Management Education 30(6) 789-800
© The Author(s) 2006
Reprints and permissions:
<http://www.sagepub.com/journalsPermissions.nav>

[illegible]

"Kashmiri Pogrom" - Unleash violence
 muslims everywhere every day today

Хөвдэн Толь
 Өмнөд Улаанбаатар хотноо
 байрлах "Хөвдэн Толь" нээх
 үүднээс хамгийн их хөрөнгийг
 хамгаалж, хамгаалж, хамгаалж

[illegible]

1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2

A photograph of a blue building with a sign that reads "KOREAN TOUR COMPLEX" and "KOREAN TOUR COMPLEX". The sign is white with black text. The building has a blue facade and a white roof. There are some trees and bushes in front of the building. The photo is taken from a low angle, looking up at the building. The image is somewhat blurry and has a grainy texture. The text on the sign is repeated twice, once above the other. The building appears to be a large, modern structure, possibly a hotel or a government building. The overall tone of the image is blue and white. The text is in a sans-serif font. The image is oriented horizontally. The text is centered on the sign. The building is the main subject of the photo. The sign is a key feature of the image. The text on the sign is the most prominent element. The building's color is a deep blue. The sign's color is white. The text's color is black. The background is a clear blue sky. There are some clouds visible in the sky. The image is a photograph of a building. The building is blue. The sign is white. The text is black. The photo is taken from a low angle. The image is blurry. The image has a grainy texture. The text is repeated twice. The building appears to be a large, modern structure. The sign is a key feature of the image. The text on the sign is the most prominent element. The building's color is a deep blue. The sign's color is white. The text's color is black. The background is a clear blue sky. There are some clouds visible in the sky. The image is a photograph of a building. The building is blue. The sign is white. The text is black. The photo is taken from a low angle. The image is blurry. The image has a grainy texture. The text is repeated twice. The building appears to be a large, modern structure. The sign is a key feature of the image. The text on the sign is the most prominent element. The building's color is a deep blue. The sign's color is white. The text's color is black. The background is a clear blue sky. There are some clouds visible in the sky.

КОНДИТОРЫ
СЛАДКОЕ
ТОЛЬКО
НА ЗАКАЗ

[illegible]

«ХОЯДЫН ТОЛЬ»
СОНИН

[illegible]

1984-1985
 1986-1987
 1988-1989
 1990-1991
 1992-1993
 1994-1995
 1996-1997
 1998-1999
 2000-2001
 2002-2003
 2004-2005
 2006-2007
 2008-2009
 2010-2011
 2012-2013
 2014-2015
 2016-2017
 2018-2019
 2020-2021
 2022-2023
 2024-2025
 2026-2027
 2028-2029
 2030-2031
 2032-2033
 2034-2035
 2036-2037
 2038-2039
 2040-2041
 2042-2043
 2044-2045
 2046-2047
 2048-2049
 2050-2051
 2052-2053
 2054-2055
 2056-2057
 2058-2059
 2060-2061
 2062-2063
 2064-2065
 2066-2067
 2068-2069
 2070-2071
 2072-2073
 2074-2075
 2076-2077
 2078-2079
 2080-2081
 2082-2083
 2084-2085
 2086-2087
 2088-2089
 2090-2091
 2092-2093
 2094-2095
 2096-2097
 2098-2099
 2100-2101
 2102-2103
 2104-2105
 2106-2107
 2108-2109
 2110-2111
 2112-2113
 2114-2115
 2116-2117
 2118-2119
 2120-2121
 2122-2123
 2124-2125
 2126-2127
 2128-2129
 2130-2131
 2132-2133
 2134-2135
 2136-2137
 2138-2139
 2140-2141
 2142-2143
 2144-2145
 2146-2147
 2148-2149
 2150-2151
 2152-2153
 2154-2155
 2156-2157
 2158-2159
 2160-2161
 2162-2163
 2164-2165
 2166-2167
 2168-2169
 2170-2171
 2172-2173
 2174-2175
 2176-2177
 2178-2179
 2180-2181
 2182-2183
 2184-2185
 2186-2187
 2188-2189
 2190-2191
 2192-2193
 2194-2195
 2196-2197
 2198-2199
 2200-2201
 2202-2203
 2204-2205
 2206-2207
 2208-2209
 2210-2211
 2212-2213
 2214-2215
 2216-2217
 2218-2219
 2220-2221
 2222-2223
 2224-2225
 2226-2227
 2228-2229
 2230-2231
 2232-2233
 2234-2235
 2236-2237
 2238-2239
 2240-2241
 2242-2243
 2244-2245
 2246-2247
 2248-2249
 2250-2251
 2252-2253
 2254-2255
 2256-2257
 2258-2259
 2260-2261
 2262-2263
 2264-2265
 2266-2267
 2268-2269
 2270-2271
 2272-2273
 2274-2275
 2276-2277
 2278-2279
 2280-2281
 2282-2283
 2284-2285
 2286-2287
 2288-2289
 2290-2291
 2292-2293
 2294-2295
 2296-2297
 2298-2299
 2300-2301
 2302-2303
 2304-2305
 2306-2307
 2308-2309
 2310-2311
 2312-2313
 2314-2315
 2316-2317
 2318-2319
 2320-2321
 2322-2323
 2324-2325
 2326-2327
 2328-2329
 2330-2331
 2332-2333
 2334-2335
 2336-2337
 2338-2339
 2340-2341
 2342-2343
 2344-2345
 2346-2347
 2348-2349
 2350-2351
 2352-2353
 2354-2355
 2356-2357
 2358-2359
 2360-2361
 2362-2363
 2364-2365
 2366-2367
 2368-2369
 2370-2371
 2372-2373
 2374-2375
 2376-2377
 2378-2379
 2380-2381
 2382-2383
 2384-2385
 2386-2387
 2388-2389
 2390-2391
 2392-2393
 2394-2395
 2396-2397
 2398-2399
 2400-2401
 2402-2403
 2404-2405
 2406-2407
 2408-2409
 2410-2411
 2412-2413
 2414-2415
 2416-2417
 2418-2419
 2420-2421
 2422-2423
 2424-2425
 2426-2427
 2428-2429
 2430-2431
 2432-2433
 2434-2435
 2436-2437
 2438-2439
 2440-2441
 2442-2443
 2444-2445
 2446-2447
 2448-2449
 2450-2451
 2452-2453
 2454-2455
 2456-2457
 2458-2459
 2460-2461
 2462-2463
 2464-2465
 2466-2467
 2468-2469
 2470-2471
 2472-2473
 2474-2475
 2476-2477
 2478-2479
 2480-2481
 2482-2483
 2484-2485
 2486-2487
 2488-2489
 2490-2491
 2492-2493
 2494-2495
 2496-2497
 2498-2499
 2500-2501
 2502-2503
 2504-2505
 2506-2507
 2508-2509
 2510-2511
 2512-2513
 2514-2515
 2516-2517
 2518-2519
 2520-2521
 2522-2523
 2524-2525
 2526-2527
 2528-2529
 2530-2531
 2532-2533
 2534-2535
 2536-2537
 2538-2539
 2540-2541
 2542-2543
 2544-2545
 2546-2547
 2548-2549
 2550-2551
 2552-2553
 2554-2555
 2556-2557
 2558-2559
 2560-2561
 2562-2563
 2564-2565
 2566-2567
 256

[illegible]

1. **THEORY**

The theory of the firm is a central concept in microeconomics. It deals with the behavior of firms in a market economy. The theory of the firm is based on the assumption that firms are rational and profit-maximizing. Firms make decisions about the level of production and the allocation of resources based on the expected demand and the cost of production. The theory of the firm is used to analyze the behavior of firms in different market structures, such as perfect competition, monopoly, and oligopoly. It also helps to understand the relationship between the firm and the market, and the role of the firm in the economy.

2. **PERFECT COMPETITION**

Perfect competition is a market structure in which there are many small firms, each of which is a price taker. The firms in a perfectly competitive market have no control over the market price. They must accept the price that is determined by the market. The firms in a perfectly competitive market are identical, and they all produce the same product. The firms in a perfectly competitive market are small relative to the market, so their individual actions do not affect the market price. The firms in a perfectly competitive market are free to enter or exit the market at will. The firms in a perfectly competitive market are not differentiated from one another. The firms in a perfectly competitive market are not interdependent. The firms in a perfectly competitive market are not subject to government intervention. The firms in a perfectly competitive market are not subject to externalities. The firms in a perfectly competitive market are not subject to information asymmetries. The firms in a perfectly competitive market are not subject to transaction costs. The firms in a perfectly competitive market are not subject to uncertainty. The firms in a perfectly competitive market are not subject to risk. The firms in a perfectly competitive market are not subject to moral hazard. The firms in a perfectly competitive market are not subject to adverse selection. The firms in a perfectly competitive market are not subject to agency costs. The firms in a perfectly competitive market are not subject to principal-agent problems. The firms in a perfectly competitive market are not subject to free-rider problems. The firms in a perfectly competitive market are not subject to public goods problems. The firms in a perfectly competitive market are not subject to externalities. The firms in a perfectly competitive market are not subject to information asymmetries. The firms in a perfectly competitive market are not subject to transaction costs. The firms in a perfectly competitive market are not subject to uncertainty. The firms in a perfectly competitive market are not subject to risk. The firms in a perfectly competitive market are not subject to moral hazard. The firms in a perfectly competitive market are not subject to adverse selection. The firms in a perfectly competitive market are not subject to agency costs. The firms in a perfectly competitive market are not subject to principal-agent problems. The firms in a perfectly competitive market are not subject to free-rider problems. The firms in a perfectly competitive market are not subject to public goods problems.

3. **MONOPOLY**

Monopoly is a market structure in which there is only one firm. The firm in a monopoly has control over the market price. It can set the price at a level that maximizes its profit. The firm in a monopoly is a price maker. The firm in a monopoly is a large firm relative to the market, so its individual actions can affect the market price. The firm in a monopoly is not free to enter or exit the market at will. The firm in a monopoly is differentiated from other firms. The firm in a monopoly is interdependent on other firms. The firm in a monopoly is subject to government intervention. The firm in a monopoly is subject to externalities. The firm in a monopoly is subject to information asymmetries. The firm in a monopoly is subject to transaction costs. The firm in a monopoly is subject to uncertainty. The firm in a monopoly is subject to risk. The firm in a monopoly is subject to moral hazard. The firm in a monopoly is subject to adverse selection. The firm in a monopoly is subject to agency costs. The firm in a monopoly is subject to principal-agent problems. The firm in a monopoly is subject to free-rider problems. The firm in a monopoly is subject to public goods problems.

4. **OLIGOPOLY**

Oligopoly is a market structure in which there are a few large firms. The firms in an oligopoly have control over the market price. They can set the price at a level that maximizes their joint profit. The firms in an oligopoly are price makers. The firms in an oligopoly are large firms relative to the market, so their individual actions can affect the market price. The firms in an oligopoly are not free to enter or exit the market at will. The firms in an oligopoly are differentiated from one another. The firms in an oligopoly are interdependent on one another. The firms in an oligopoly are subject to government intervention. The firms in an oligopoly are subject to externalities. The firms in an oligopoly are subject to information asymmetries. The firms in an oligopoly are subject to transaction costs. The firms in an oligopoly are subject to uncertainty. The firms in an oligopoly are subject to risk. The firms in an oligopoly are subject to moral hazard. The firms in an oligopoly are subject to adverse selection. The firms in an oligopoly are subject to agency costs. The firms in an oligopoly are subject to principal-agent problems. The firms in an oligopoly are subject to free-rider problems. The firms in an oligopoly are subject to public goods problems.

5. **CONCLUSION**

The theory of the firm is a central concept in microeconomics. It deals with the behavior of firms in a market economy. The theory of the firm is based on the assumption that firms are rational and profit-maximizing. Firms make decisions about the level of production and the allocation of resources based on the expected demand and the cost of production. The theory of the firm is used to analyze the behavior of firms in different market structures, such as perfect competition, monopoly, and oligopoly. It also helps to understand the relationship between the firm and the market, and the role of the firm in the economy.

[illegible]

bioactive compounds, such as polyphenols, flavonoids, and terpenoids, which have been shown to have antioxidant, anti-inflammatory, and anticancer properties. These compounds are found in various parts of the plant, including the leaves, stems, and roots. The use of medicinal plants in traditional medicine is a common practice in many cultures, and the scientific community is increasingly interested in understanding the mechanisms of action of these plants and their potential for the development of new drugs.

1. The first step is to identify the problem. In this case, the problem is that the system is not working properly.

2. The next step is to gather information about the problem. This includes checking the logs, looking at the error messages, and talking to the users.

3. Once you have gathered information, you can start to troubleshoot the problem. This involves testing different hypotheses and seeing if they solve the problem.

4. If you are still having trouble, you may need to consult with a specialist or a vendor. They can provide you with more information about the problem and help you to solve it.

5. Finally, once you have solved the problem, you should document what you did and what you learned. This will help you to avoid the problem in the future and will be useful to others who are having the same problem.

[illegible]

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agaricus bisporus* mycelium on the growth of *Agaricus bisporus* mycelium. The concentration of the mycelium was 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 110, 120, 130, 140, 150, 160, 170, 180, 190, 200, 210, 220, 230, 240, 250, 260, 270, 280, 290, 300, 310, 320, 330, 340, 350, 360, 370, 380, 390, 400, 410, 420, 430, 440, 450, 460, 470, 480, 490, 500, 510, 520, 530, 540, 550, 560, 570, 580, 590, 600, 610, 620, 630, 640, 650, 660, 670, 680, 690, 700, 710, 720, 730, 740, 750, 760, 770, 780, 790, 800, 810, 820, 830, 840, 850, 860, 870, 880, 890, 900, 910, 920, 930, 940, 950, 960, 970, 980, 990, 1000, 1010, 1020, 1030, 1040, 1050, 1060, 1070, 1080, 1090, 1100, 1110, 1120, 1130, 1140, 1150, 1160, 1170, 1180, 1190, 1200, 1210, 1220, 1230, 1240, 1250, 1260, 1270, 1280, 1290, 1300, 1310, 1320, 1330, 1340, 1350, 1360, 1370, 1380, 1390, 1400, 1410, 1420, 1430, 1440, 1450, 1460, 1470, 1480, 1490, 1500, 1510, 1520, 1530, 1540, 1550, 1560, 1570, 1580, 1590, 1600, 1610, 1620, 1630, 1640, 1650, 1660, 1670, 1680, 1690, 1700, 1710, 1720, 1730, 1740, 1750, 1760, 1770, 1780, 1790, 1800, 1810, 1820, 1830, 1840, 1850, 1860, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990, 2000, 2010, 2020, 2030, 2040, 2050, 2060, 2070, 2080, 2090, 2100, 2110, 2120, 2130, 2140, 2150, 2160, 2170, 2180, 2190, 2200, 2210, 2220, 2230, 2240, 2250, 2260, 2270, 2280, 2290, 2300, 2310, 2320, 2330, 2340, 2350, 2360, 2370, 2380, 2390, 2400, 2410, 2420, 2430, 2440, 2450, 2460, 2470, 2480, 2490, 2500, 2510, 2520, 2530, 2540, 2550, 2560, 2570, 2580, 2590, 2600, 2610, 2620, 2630, 2640, 2650, 2660, 2670, 2680, 2690, 2700, 2710, 2720, 2730, 2740, 2750, 2760, 2770, 2780, 2790, 2800, 2810, 2820, 2830, 2840, 2850, 2860, 2870, 2880, 2890, 2900, 2910, 2920, 2930, 2940, 2950, 2960, 2970, 2980, 2990, 3000, 3010, 3020, 3030, 3040, 3050, 3060, 3070, 3080, 3090, 3100, 3110, 3120, 3130, 3140, 3150, 3160, 3170, 3180, 3190, 3200, 3210, 3220, 3230, 3240, 3250, 3260, 3270, 3280, 3290, 3300, 3310, 3320, 3330, 3340, 3350, 3360, 3370, 3380, 3390, 3400, 3410, 3420, 3430, 3440, 3450, 3460, 3470, 3480, 3490, 3500, 3510, 3520, 3530, 3540, 3550, 3560, 3570, 3580, 3590, 3600, 3610, 3620, 3630, 3640, 3650, 3660, 3670, 3680, 3690, 3700, 3710, 3720, 3730, 3740, 3750, 3760, 3770, 3780, 3790, 3800, 3810, 3820, 3830, 3840, 3850, 3860, 3870, 3880, 3890, 3900, 3910, 3920, 3930, 3940, 3950, 3960, 3970, 3980, 3990, 4000, 4010, 4020, 4030, 4040, 4050, 4060, 4070, 4080, 4090, 4100, 4110, 4120, 4130, 4140, 4150, 4160, 4170, 4180, 4190, 4200, 4210, 4220, 4230, 4240, 4250, 4260, 4270, 4280, 4290, 4300, 4310, 4320, 4330, 4340, 4350, 4360, 4370, 4380, 4390, 4400, 4410, 4420, 4430, 4440, 4450, 4460, 4470, 4480, 4490, 4500, 4510, 4520, 4530, 4540, 4550, 4560, 4570, 4580, 4590, 4600, 4610, 4620, 4630, 4640, 4650, 4660, 4670, 4680, 4690, 4700, 4710, 4720, 4730, 4740, 4750, 4760, 4770, 4780, 4790, 4800, 4810, 4820, 4830, 4840, 4850, 4860, 4870, 4880, 4890, 4900, 4910, 4920, 4930, 4940, 4950, 4960, 4970, 4980, 4990, 5000, 5010, 5020, 5030, 5040, 5050, 5060, 5070, 5080, 5090, 5100, 5110, 5120, 5130, 5140, 5150, 5160, 5170, 5180, 5190, 5200, 5210, 5220, 5230, 5240, 5250, 5260, 5270, 5280, 5290, 5300, 5310, 5320, 5330, 5340, 5350, 5360, 5370, 5380, 5390, 5400, 5410, 5420, 5430, 5440, 5450, 5460, 5470, 5480, 5490, 5500, 5510, 5520, 5530, 5540, 5550, 5560, 5570, 5580, 5590, 5600, 5610, 5620, 5630, 5640, 5650, 5660, 5670, 5680, 5690, 5700, 5710, 5720, 5730, 5740, 5750, 5760, 5770, 5780, 5790, 5800, 5810, 5820, 5830, 5840, 5850, 5860, 5870, 5880, 5890, 5900, 5910, 5920, 5930, 5940, 5950, 5960, 5970, 5980, 5990, 6000, 6010, 6020, 6030, 6040, 6050, 6060, 6070, 6080, 6090, 6100, 6110, 6120, 6130, 6140, 6150, 6160, 6170, 6180, 6190, 6200, 6210, 6220, 6230, 6240, 6250, 6260, 6270, 6280, 6290, 6300, 6310, 6320, 6330, 6340, 6350, 6360, 6370, 6380, 6390, 6400, 6410, 6420, 6430, 6440, 6450, 6460, 6470, 6480, 6490, 6500, 6510, 6520, 6530, 6540, 6550, 6560, 6570, 6580, 6590, 6600, 6610, 6620, 6630, 6640, 6650, 6660, 6670, 6680, 6690, 6700, 6710, 6720, 6730, 6740, 6750, 6760, 6770, 6780, 6790, 6800, 6810, 6820, 6830, 6840, 6850, 6860, 6870, 6880, 6890, 6900, 6910, 6

Түүний дүгуй мэтгэвэрийг нээж бодуулъя. Өмнөх Засаг даргаын 2024 оны 10 дугуйн 2024 оны 7 дугуйн зарлигтай адилхан. 1/1139 дугуйтай адилхан бичлээр хуруулсан байна. Мөнхүү 2024 оны 7 дугуйн зарлиг 09-ны өдөрхөн 018272 дугуйтай адилхан бичлээр тэнэй шалдас дахин хуруулсан ч, бичлээ өмнөх ИТХ-ын сонгох хөдөлгөөнөөс үүсгэсэн. Түүний тэмдэглэлт хуруулж шалдлагатай нэгдүгээй Түүн сонгох хөдөлгөөнд дахин хуруулч ашигдлагад нийцүүлэн хуруулж тэмдэглэлт хуруулж ашигдлагад тэмдэглэх сонгох хөдөлгөөн хэримд нийцүүлэн буюу талуудын бүрэн оролцоотой зохион байгуулж тэмдэглэлт болон бусад хавсралтын хамт Ховд өмнөх Засаг даргайн 2024 оны 10 дугуйн зарлиг 31-нөй өдөрхөн 118123 дугуйтай адилхан бичлээр хуруулсан байна.

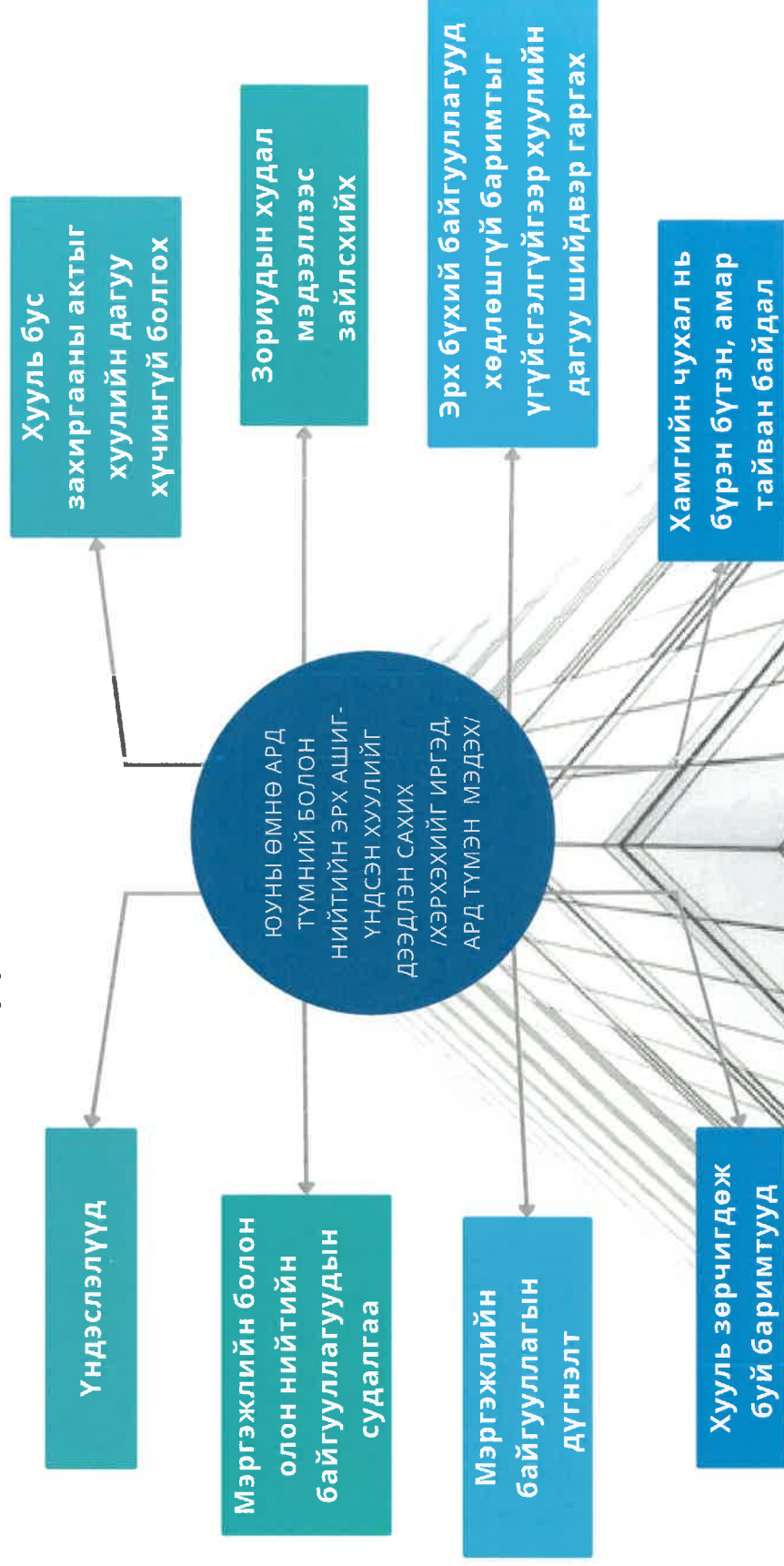
[illegible]

"ХАЛЗАН БҮРЭГТЭЙ"-Н АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТУУД

Захиргааны албан тушаалтан, хүрээлэн байгаа орчин, нийтийн эрх ашгийг хамгаалах асуудлаар хуулиар үүрэг хүлээж ажиллана.

-12.1.6-
12.1.8
-59.1.18

**ЗЗНДНТУ-ЫН
ТУХАЙ ХУУЛЬ**

Аймаг, сумын ИТХ,
Засаг дарга

-4, 5-р зүйл
-16.1,, 16.2.4
-17.1, 17.2.4
-31.8, 31.10

**БАЙГАЛЬ
ОРЧНЫГ
ХАМГААЛАХ
ТУХАЙ ХУУЛЬ**

Иргэн, төр, Хуулийн
этгээд, Удирдах
болон Захиргааны
албан тушаалтан

-4.2.6, 4.2.7
-, 48, 49 -р зүйл
-95, 98 дугаар
зүйл

**ЗАХИРГААНЫ
ЕРӨНХИЙ
ХУУЛЬ**

Аймаг, сумын Засаг
дарга, түүний
аппарат

-26, 27
дугаар
зүйл

**ЗАХИРГААНЫ
ЕРӨНХИЙ
ХУУЛЬ**

Сонсох ажиллагаа-
Захиргааны
шийдвэр

-12.1 -р зүйл
12.2 дугаар
зүйл

**АШИГТ
МАЛТМАЛЫН
ТУХАЙ ХУУЛЬ**

Аймаг, сумын Засаг
дарга

-18.1, 18.2,
18.3

**ЗХШХШ ТУХАЙ
ХУУЛЬ**

Нэхэмжлэл гаргах
эрх

АЛХАМУУД

2022-2024 он

Мянгад сумын
ИТХ-ын 2024.1
15-ны 1/02, ТББ-
ууд 2024.1.11-
ны 03/263

2023.12.12-ны
07/6386 Хүрээлэн буй
орчны бодлого
зохицуулалтын
газрын дарга
2024.3.7-ны 01/1098
Яамны сайд.

2023 оны 11
дүгээр 6-ны
өдөр БОАЖЯ-
нд явуулсан.

Сумын иргэд
болон иргэний
нийгмийн

байгууллагуудын
санал хүсэлтээр

Аймгийн ИТХ-ын
2023.7.1-ний 2/194,
2023.10.6-ны 1/278
дугаар тоотууд

Нийтийн сонгол
-Аймгийн ИТХ-аас
гаргасан албан
даалгавар,
зөвлөмж

Мянгад сумын
ИТХ-ын 2024
оны 4-р сарын
26-ны өдрийн 03
дугаар тогтоол

БОАЖЯ-нд
хүргүүлсэн
өргөдөл, хүсэлт
(Мянгад сумын
ИТХ болон ТББ-
ууд)

БОАЖЯ-наас
ирүүлсэн
хариу зөвлөмж

ТББ-ууд
2024.4.10-ны
БОАЖЯ-нд
хүргүүлсэн,
өргөдөл
Мянгад сумын
ИТХ-ын 2024.5
5-ны өргөдөл
БОАЖЯ-нд

Дүгнэлт,
холбогдох
шийдэл

МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНХИЙЛӨН ЧИН ТАМГЫН ГАЗАР
1400 Улаанбаатар хот, Увсны дүүрэг
Телефон 33-3543, 33-3547
Факс 33-3543, 33-3547

2021.12.10 ТТ/980

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид хандан Ховд аймгийн иргэдээс ирүүлсэн өргөдлийг үүгээр хүргүүлж байна.

Холбогдох хууль тогтоомжийн хүрээнд судлан үзэж, хариуг өгнө үү.

Хувийг "Ховдын толь сонины газар"

Хавсралт хуудастай

Б.ЭНХ-АМГАЛАН

ДЭД ДАРГА

2021.12.10

МОНГОЛ УЛСЫН
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХИЧАЛТ
ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ГАЗАР
1400 Улаанбаатар хот, Увсны дүүрэг
Телефон 33-3543, 33-3547
Факс 33-3543, 33-3547

МОНГОЛ УЛСЫН
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХИЧАЛТ
ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ГАЗАР
1400 Улаанбаатар хот, Увсны дүүрэг
Телефон 33-3543, 33-3547
Факс 33-3543, 33-3547

Хэрэг хүргүүлэх тухай

Та бүгдэлс Монгол Улсын Ерөнхий сайдын нэр дээр хүргүүлсэн "Mongol Right Earth Corp" ХХК-ийн үйл ажиллагааг барилдасан тусгай газар Засгийн газар дахь Хамалтын тусгай зүйлсийн 17 дүгээр зүйлийн 17.1.3 даяа 18 дүгээр зүйлийн 16.1 дэх хэсэгт заасан үндэслэлээр хүтээн авч судаллаа.

Дээрх зүйлийн этгээр 2019-2024 онд байгаль орчны чиглэлээр хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн ажил, арга хэмжээний баримт бичгүүдийг та баталгаажуулсан ажил үйл ажиллагаа нь хүний эрүүл мэнд, байгаль орчин, соёл өвчний хууль тогтоосыг зөрчих буй эсэхийг тогтоох зорилготой эрх бийлүүлэлт, албан тушаалтнаас холдсн ажилт шалгалт, төмөрлөт сууцал хамгаалт шаардлагатай тэдгэр, дүнхлөт, буцад барилгуудтай тэмцэлдээд я тогтоосны зорчсон талаар дараахгүй байна.

Гомдолд дурдсан хуулийн этгээрний өмөт магталлын тусгай зөвшөөрөл ачигчийн болгоо үйл ажиллагааг Ашигт малтмалын тусгай хуулийн 50 дүр зүйлийн 50.1.5 дэх заалт Байгаль орчин, Асарт жуулчлалын сайрын 2020 А402 дугаар тушаалаар баталсан Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл нүүлүүлэх саналыг Байгаль орчин, асарт жуулчлалын ажилд нүүлгэхэд мөрдөхөөр "адо тус тус зохицуулсан байх түр бүрдэл хангасн материалыг 50х 0 албан тушаалтан буюу аймгийн Засаг даргаар угалжлалт улам шийдвэрлүүлэх үү

ДАРИЙН АЛБАН ТҮГЭЙН
ТҮР ОРЛОН ГҮЙЦЭГТЭЙ

Ч.ӨНӨРБЭЯАР

15150 0 43

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХҮРЛЭГ ГИШҮҮН
Төмөрбаатар Д.АМАРБАЯСГАЛАН
1400 Улаанбаатар хот, Увсны дүүрэг
Телефон 33-3543, 33-3547
Факс 33-3543, 33-3547

2025.04.10 УИХ-03/4354

Хүсэлт үлэмжлэх тухай

Ховд аймгийн Жагалтант Буянт сумын иргэдээс Халзан бүртэй ордын газрын ховор элементийн хайгуулын болон ашиглалтын үйл ажиллагаанаас үүдэж байгаль орчин газар тариалан мал аж ахуйн салбарт сөрөг нөлөөлөл үүсэж болохгүй талгаар дурдаж дараах хүсэлт ирүүлснийг Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.15 дэх заалтыг үндэслэн Танд уламжилж байна. Үүнд:

1. Тус төслийн байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийн нарийвчилсан судалгаа ялангуяа газрын гадаргын болон газрын доорх усны харилцан хянаагаар, үст чөвийн хадгаллын таргаллыг олборлох технологийн үндсүүдийн нарийвчлал судалгааны үр дүн хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийн хамраа хүрээ тухайн бүс нутагт үзүүлэх хэрмэлдэгдэх нөлөөлөл, зургалттай нарийвчлал тооцож сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөөний талгаар дэлгэснүү мэдээллийг орон нутгийн иргэдэд өгөх.

2. Халзан бүртэй ордын газрын ховор элементийн хайгуулын үйл ажиллагаа хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хэрхэн хангаж ажилласан тухай хяналт шалгалтын ажлын үр дүнтэй тухай мэдээллийг иргэдэд өгөх.

Ховд аймгийн иргэдийн дээрх хүсэлтийг холбогдох хууль тогтоомжийн хүрээнд судлан үзэж, цаашд төслийн талгаар төлөвлөж байгаа арга хэмжээний тухай мэдээллийг ирүүлэхийг хүсье.

Хувийг Ховд аймгийн Буянт сумын Нарийн гол багийн иргэн Д.Хүрэлбаатар 198908094/ Ховдын толь сонины газрын (Л.Төмөрбаатар/89283280/ Буянт сумын Доктор үр үржүүлэх хоршооны дарга н.Мөнхжаргал 199439248/ нэрт

Хавсралт 3 хуудастай

УЛСЫН ИХ ХҮРЛЭН
ГИШҮҮН

ДАМАРБАЯСГАЛАН

00000329

Онцгойлох асуудлууд

- Мэдэх эрхийн зөрчил
Мэдээлэх зарчим !
- Төөрөг дүүлэлт
- Бодит үндэслэл, мэтгэлцэх зарчмаас зайлсхийх
- Түрэмгийлэх хандлага
- Бодлогыг “хадны мангаа” болгох

Бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх, засаж сайжруулах нийтлэг зарчим

- Аливаа Улс, Үндэстний төрийн бодлого нь тухайн Улсын ард иргэдийн хүсэл зоригийн илэрхийлэл;
- Бодлого боловсруулахад энэ тэргүүнд харгалзан сахиx зүйл гэвэл ард иргэдийнхээ санал бодол, хүсэл тэмүүлэлд тулгуурлах;
- Бодлогын цогц нь нийт олны санаа бодол, судалгаа шинжилгээ, эрх зүйн баримт бичгүүд, хууль журам, мэдээллийн цогц, хяналтын үр дүнтэй тогтолцоо, шүүмж, зөвлөмж, зөв зүйтэй шаардлага, засах сайжруулах механизмын бүрдэл.
- Бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, засаж сайжруулахад ард иргэд, иргэний нийгэм, ард түмний эвлэлдэн нэгдсэн бүлгүүдийн оролцоо хамгаас чухал !

Хууль тогтоомж -Ард түмний хяналт !!!

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг “Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ” !

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн Наймдугаар зүйлийн;

8.1.5. “эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөх иргэн, хуулийн этгээдийн төлөөлөл, олон нийтээр хууль тогтоомжийн төслийг хэлэлцүүлж, санал авах”;

8.1.6. “хууль тогтоомжийн төсөлд холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн болон судалгааны байгууллагын саналыг авах”;

Гучин наймдугаар зүйлийн 38.1. “Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль санаачлагч хууль тогтоомжийн төслийг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхээс өмнө олон нийтийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, холбогдох материалыг баримтжуулан хууль тогтоомжийн төслийн бүрдүүлбэрт хавсаргана”;

38.2. “Хууль санаачлагч албан ёсны цахим хуудсандаа хууль тогтоомжийн төсөл болон энэ хуулийн 40.1.2, 40.1.3-т заасан баримт бичгийг байршуулж, хууль тогтоомжийн төсөлд санал өгөх хугацааг тодорхой заана”;

38.4. “Хууль санаачлагч худалдаа, хөрөнгө оруулалт, татвар зэрэг бизнесийн орчинд нөлөөлөх хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулсан бол энэ хуулийн 40.1.2, 40.1.3-т заасан баримт бичгийг өөрийн албан ёсны цахим хуудас болон эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн санд 60 хоногоос доошгүй хугацаанд байршуулж, олон нийтээс санал авна...” хэмээн тус тус заасан.

ОУИТС-ын Стандарт 2023-н Шаардлагууд

1. Заавал биелүүлэх шаардлага

ОУИТС-ын стандартад дурдсан 'ёстой', 'тэгэх ёстой', 'шаардлагатай' (must, should, required) хэмээх нэр томьёо нь заавал биелүүлэх зүйлс гэсэн утгыг илэрхийлэх бөгөөд ОУИТС-ын стандартын баримтлалын үнэлгээнд эдгээрийг харгалзан үздэг.

2. Хүлээгдэж буй шаардлага

ОУИТБС-ын стандарт дахь "хүлээгдэж буй" гэсэн нэр томьёо нь олон талт оролцогчдын бүлэг асуудлыг авч үзэж, түүний хэлэлцүүлгийг баримтжуулах, задруулах/ задруулахгүй байх үндэслэл, ил болгоход учирч буй аливаа саад бэрхшээлийг илтгэнэ. Баталгаажуулалт нь олон талт бүлгийн хэлэлцүүлгийг авч үзэж, баримтжуулна.

3. Хөхүүлэн дэмжсэн шаардлага

ОУИТБС-ын стандартад дурдсан 'хөхүүлэн дэмжсэн' мөн 'чадах' (encouraged, could) гэх нэр томъёо нь асуудлыг заавал биш сонголттой гэдгийг харуулна. Олон талт оролцогчдын бүлгийн хүчин чармайлтыг Баталгаажуулалтад баримтжуулах хэдий ч ОУИТБС-ын стандартын баримтлалыг ерөнхийд нь үнэлэхэд харгалзан үзэхгүй.

Энэхүү хэсэгт ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэгч улс орнуудын заавал ханган биелүүлэх шаардлагуудын талаар дурдав.

ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэгч орны олборлох салбарын засаглалын хамгийн чухал сорилтуудыг шийдвэрлэхэд, ОУИТБС-ын хэрэгжилтийг хангах олон талт бүлгүүд гол үүрэг гүйцэтгэдэг. ОУИТБС-ын шаардлагууд нь заавал хангах хамгийн бага шаардлага бөгөөд оролцогчид зохистой гэж үзсэн тохиолдолд хэрэгжүүлэгч улс орнуудыг тэдгээр шаардлагуудаас илүү гарч ажиллахыг хөхиүлэн дэмждэг. Оролцогч талуудад ОУИТБС-н шаардлагуудыг гүйцэтгэх явцад нэмэлт зөвлөмж зааварчилгааг eiti.org/guide линкээс авах боломжтой.

Иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоо.

ОУИТБС-ын үйл явцад иргэний нийгмийн байгууллагууд идэвхтэй оролцох нь ОУИТБС-аас бий болгосон мэдээлэл байдлыг хариуцлагатай болгох, газрын тос, байгалийн хий, ашигт малтмалын засаглалыг сайжруулах гол түлхүүр юм.

100%

Иргэний нийгмийн протоколын дагуу:

а) Иргэний нийгэм нь ОУИТБС-ын үйл ажиллагаанд бүрэн дүүрэн, идэвхтэй, үр дүнтэйгээр оролцох үүрэгтэй;

д) Засгийн газар нь ОУИТЕБ-ын хэрэгжлийн талаарх олон нийтийн хэлэлцүүлгийг хязгаарлах, хумих зорилго бүхий амар нэгэн үйл ажиллагаа явуулахаас татгалзана;

е) Олон талт оролцогчдын бүлгийн гишүүд болон тэдгээрээр үл хязгаарлагдэх бусад холбогдох

оролцогч тал нь: Ил тод байдлыг, байгалийн нөөц баялгийн засаглалын асуудлаар өөрсдийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх боломжтой байна;

 $\equiv$

ОУИТБС-ын үйл ажиллагааны төлөвлөлт, хэрэгжилт, хяналт, үнэлгээг ДнД хангалттай хэмжээнд оролцдог байх ба энэ нь олон нийтийн хэлэлцүүлэгт хувь нэмрээ оруулдаг байна;

Өөр хоорондоо хэлтсэн ажиллах, харилцаа холбоотой байх эрхтэй;

2

ОУИТС-ын талаарх өөрийн үзэл бодлыг амархан хэлгаарлалт, албадлага, бусдаас зөвшөөрөл авахгүйгээр илэрхийлэх чадвартай байна.

ОУИТБС-ЫН ЗАРЧМУУД ОУИТБС-ЫН ЗАРЧМУУД НЬ УГ САНААЧИЛГЫН ТУЛГЫН ЧУЛУУ ЮМ.

(Олон Улсын стандарт-6 бүлэг, 280 зүйл)

1. Байгалийн нөөц баялгийг ухаалгаар ашиглах явдал нь тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулдаг ч харин буруу удирдвараас эдийн засаг, нийгмийн сөрөг үр дагаврыг үүсгэх аюултай гэдэгт бид итгэдэг бөгөөд бусдад түгээн хуваалцана.

2. Байгалийн нөөцийн салбарт үндэснийхээ хөгжлийн ашиг сонирхолыг эрхэмлэх нь чухал!

3. Байгалийн нөөц баялгаа ашиглах нь урт хугацааны зах зээлийн үнээс ихээхэн хамааралтай гэдгийг бид хүлээн зөвшөөрдөг.

4. Бодитой, оновчтой шийдлүүдийг нийтээр хэлэлцэж байж гаргах бөгөөд энэ нь нээлттэй байх ёстой.

5. Олборлох салбарт төр, компаниуд ил тод байх нь нэн чухал!

6 Гэрээ болон хууль тогтоомжийг дээдэлж байж илүү ил тод байдлыг хангана!

7. Засгийн газар нь бүх иргэддээ эргэн тайлагнадаг хариуцлагатай байдлын зарчим нэн чухал!

8. Нийгмийн амьдрал, Засгийн газрын үйл ажиллагаа, бизнесээс ил тод байдал, хариуцлагын өндөр стандартыг шаардах ёстой!

9. Төлбөр, орлого нь ил тод, аргачлал нь ойлгомжтой, үр өгөөжтэй байх!

10. Бүх компаниудыг үйл ажиллагаа ил тод нээлттэй байх ёстой!

11. Ил тод байдлыг хангахад Засгийн газар, түүний харьяа яам, агентлагууд, олборлох үйлдвэрлэл эрхлэгчид, туслан гүйцэтгэгчид, олон талын оролцоотой байгууллагууд, санхүүгийн байгууллагууд, хөрөнгө оруулагчид, төрийн бус байгууллагууд зэрэг бүхий л оролцогч талууд чухал үүрэг, оролцоотой байх ёстой!

- **Задействование фактических данных и международной поддержки для защиты гражданского пространства.** Новости и Ресурсы, 29 августа, 2024 | Nazik Imambekova, PWYP Kyrgyzstan
- **Корпоративный захват Глобального Экономического Управления: феминистский призыв к многостороннему участию, а не к модели многостороннего взаимодействия**
- **Новости и Ресурсы.** 11 июля, 2024 | Аримби Вахоно. Аримби Вахоно Arimbi Waiono является старшим консультантом консалтинговой компании Shared Planet, по социальному и экологическому воздействию.
- **Консалтинговыми/исследовательскими проектами для известных организаций в этой сфере, включая Oxfam International, Женскую Организацию по Окружающей Среде и Развитию, Nivos, а также Всемирный Фонд Природы Великобритании.**
- **Демократического и справедливого преобразования энергетической системы** Новости и Ресурсы 25 июня, 2024 | Карлос Монж, председатель правления «Публикуй, что платишь»
- **Overconsumption of transition minerals will cost us the earth** Blogs and News May 27, 2024 | Beverly Besmanos, National coordinator of Bantay Kita/Publish What You Pay Philippines, and Alejandro Gorizález, Senior researcher at SOMO
- **Больше, чем сумма наших составляющих»: переосмысление коалиций как части более сильного движения** Новости и Ресурсы 8 апреля, 2024

Блог Ника Мартлью

- **Мексика: Картографирование шахт для преобразования жизни сообщества**Новости и Ресурсы28 ноября, 2024 | Мануэль Льяно Васкес Прада, Директор CartoCritica Mexico
- **Природные ресурсы, которые мы наследуем вместе 11 марта, 2024** Саймон Тейлор, соучредитель и член правления Global Witness, а также соучредитель «Публикуй, что платишь».
- **Сасвати Светлена, Национальный Координатор, Ассоциация в Защиту Прав Наследников Минерального Достояния (коалиция «Публикуй, что платишь» Индия)**
- **Майк МакКормак, директор Политического Форума Гайаны**
- **Патрик Бонд, заслуженный профессор и директор Центра Социальных Перемен Йоханнесбургского Университета**
- **Рахул Басу, научный директор, Фонд Гоа, Индия**
- **Мы имеем право знать о планах местных горнодобытчиков: на карту поставлено наше будущее.»**Новости и Ресурсы 8 марта, 2024
- **За пределами экономических решений: принципы коренных народов для справедливого перехода в условиях климатического кризиса**Новости и Ресурсы 10 декабря, 2024 | Эдсон Кренак, активист движения коренных народов и писатель, координатор по адвокационной работе в Cultural Survival
- **The future of energy transition in the Arab region** Blogs and News May 9, 2024 | Saleem Al-Aghbari, PWYP Yemen

Уурхай, олборлох салбарт мөрдөх шудрага ёсны зарчмууд

Хүн бүхэнд хамаатай

- Тус улсын оршин суугчид өөрсдийн ашигт малтмалын нөөцийг эзэмшдэг

- Бүх нийтийн ирээдүйн асуудал зайлшгүй хөндөгдөнө !

- Бидний үр хойчис, хойчсын хойчис гээд тэд бүгдэд хамаатай

Тэд бүх зүйлийг авдаг

- Уурхай үйлдвэрлэлийн аливаа алдагдал нөхөгдөхгүй. Бид бүх зардлыг нь авах ёстой.

Бид бүгдийг хэмнэдэг

- Ирээдүй хойч үед үлдэх ёстой үнэ цэнийг эрхэмлэх

- Үр өгөөжийг хүн бүр хүртэх

- Орлогыг иргэн бүрт ногдол ашиг болгон тэгш хуваарилах

Гэхдээ эдгээр зарчмууд ч хангалтгүй юм. Олборлолт нь бусад өв залгамжлалд нөлөөлдөг бөгөөд шуударга олборлолт нь эдгээр асуудлыг зохих ёсоор шийдвэрлэхийг шаарддаг.

Принцип Справедливой Добычи

00001. Принадлежит Всем

Жители государства владеют своими полезными ископаемыми

00001. Принадлежит Будущему Всех

Минералы принадлежат нам, нашим детям, детям детей

00001. Получают все

Любая потеря от добычи невозполнима. Мы должны получить полную стоимость

00001. Сохраняем все

Сохранить ценность в фонде будущих поколений

00001. Поделимся со всеми

Распределять доходы из фонда поровну между всеми, в качестве дивидендов гражданам

Но этого недостаточно. Добыча влияет на другие наследства, и справедливая добыча также требует надлежащего решения этих проблем:

Ширли (Сиэхан, (Олон нийтийн төлөөлөгч)

Ашигт малтмалын хууль бус зөвшөөрлийг хазаарлахын төлөөх бидний тэмцэл хүчээ сулруулэхгүй!

Шерли Сиэхан, представитель общины

Мы не ослабим усилий в борьбе за доступ к скрытой лицензии на добычу полезных ископаемых на нашей земле.

2024 оны 12 сарын 10 | Эдсон Кренак (Уугуул иргэдийн идэвхтэн, зохиолч, Соёлын үнэт зүйлсийг эсэн мэнд үлдээх өмгөөллийн зохицуулагч)

"... Дэлхийн эдийн засгийн ашиг сонирхлын төлөө газар нутаг болон ань нэгээ золиослохоор ирсэн уугуул иргэдийн дуу хоолой, яагаар иэртэгээр "Шударга шийдмэл" ийг удирдан чиглүүлэх ёстой. Шударга шийдмэл нь зөвхөн эрчим хүч, эдийн засагт хямаарахгүй. Энэ нь тэмцээрийг сэргээх, соёлын өвөө хүндэтгэх, хойч үедээ эх дэлхийгээ өвлүүлэх тухай ойлголт юм."

10 декабря, 2024 | Эдсон Кренак, активист движения коренных народов и писатель, координатор по адвокатской работе в Cultural Survival

Путь к справедливому переходу должен направляться голосами и знаниями коренных народов. Чья земля и жизнь часто приносятся в жертву глобальным экономическим целям. Справедливый переход касается не только энергетики или экономики. Он касается восстановления баланса, уважения нашего культурного наследия и сохранения земли для будущих поколений.

2024 оны 11 сарын 28 | Ник Мартлю (Мануэл дэхь "Ллано Васкес Прада" байгууллагын захирал)

Дүгнэлт, эргэцүүлэл

"... Уул уурхайн салбарын ил тод хариуцалгатай байдал олон нийтэд ил тод байж л хэрэгжинэ. Бидний бүтээсэн замын зураг нь олон нийт, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг чадавхижуулж, бодлого боловсруулагчдад мэдээлэл өгч, уул уурхайн компаниудыг хариуцлагатай ажиллахыг уриалсан. Энэ нь утга учиртай өөрчлөлтийг бий болгоход хамтын хүчин чармайлт, өгөгдөлд тулгуурласан нөлөөллийн үр өгөөж маш чухал болохыг гэрчилж байна."

Ник Мартлю нь хүмүүнлэг, хүний эрх, технологи, цаг уурын салбарт үр дүнтэй хамтын үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллага, сүлжээг бий болгож, тэргүүлэгч байр сууринд ажилласан 20 жилийн туршлагатай. Эмили Бенсонтой хамтран 2030 он хүртэлх ОУИТЭС-ийн дэлхийн стратеги боловсруулахад манлайлан ажиллагсдын нэг.

Хамтран зохиогчид:

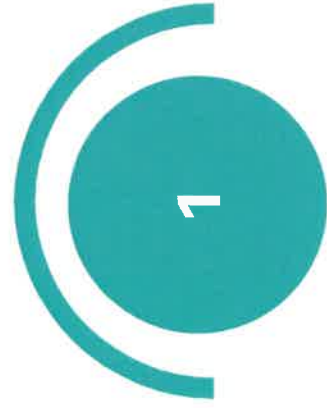
Саймон Тейлор, **Global Witness**-ийн үүсгэн байгуулагч, удирдах зөвлөлийн гишүүн, "ТАН"-эвслийг үүсгэн байгуулагчдын нэг.
Сасвати Светлана, Ашигт малтмалын өв залгамжлагчдын эрхийг хамгаалах нийгэмлэгийн үндэсний зохицуулагч (Энэтхэгийн "ТАН" эвсл)
Мэйк Макхормиак, (Гайана улсын Бодлогын форумын захирал)
Патрик Бонд (Гавьяат профессор, Йоханнесбургийн их сургуулийн Нийгмийн өөрчлөлтийн төвийн захирал)
Рахул Басу (Энэтхэгийн Гоа сангийн шинжлэх ухааны асуудал хариуцсан захирал)

Соалгоод:

Саймон Тейлор, союргидгаль и член правления **Global Witness**, а также союргидгаль "Глобал Витнес", что переводится
Сасвати Светлана, Исполнительный Координатор, Ассоциация в Защиту Прав Наследия Минеральных Добытий (Корпорация "Глобал Витнес", что переводится)
Мэйк Макхормиак, директор Программы Форум Гайаны
Патрик Бонд, заслуженный профессор и директор Центра Социальных Наук Йоханнесбургского университета
Рахул Басу, научный директор, Фонд Гоа, Индия

- Байгаль орчин, нутаг усыг хамгаалахын тулд "урьдчилан сэргийлэх зарчим"-ын дагуу хориотой бүсүүдийг бий болгох ёстой. Тухайн нутгийн иргэдээс зөвшөөрөгдсөн нөхцөлд л үйл ажиллагаа явуулах. Байгаль орчны хатуу стандартыг мөрдөж, эрсдэлтэй байж болзошгүй үйлдлүүдийг хориглох ёстой. Үүсэх хохирлыг хязгаарлахын тулд хэрэгжих төслүүдийг ч мөн, түүнд дүйцүүлэн хязгаарлах ёстой.
- Хүрээлэн буй орчинд үүсгэсэн эрсдлийг хариуцах зарчмын дагуу сөрөг нөлөөллийг бууруулах шатлалыг дагаж мөрдөхийг бид шаардах ёстой! (үүнд: зайлсхийх, сэргээх, нөхөн олговор олгох, эргэн төлөх)
- Бид хойч үедээ одоогийнхоос илүү их ой мод, цэвэр цэнгэг горхи, булгууд, онгон байгалийг үлдээх ёстой. Олборлолтын төслүүд нь байгаль орчныг доройтуулахгүй, нийгмийн сайн сайхан байдалд хохирол, хор хөнөөл учруулахгүй байж л сая хүлээн зөвшөөрөгдөнө.
- Баялгийн хулгайнаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд нэгдүгээр зэрэглэлийн хяналтын системийг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд ашигт малтмалын ханган нийлүүлэлтийн сүлжээний найдвартай хяналт бүхий тогтолцоо, шилдэг туршлагын аутсорсингийн гэрээ, системийн аудиторууд, мэдээлэгчийг урамшуулах, хамгаалах тогтолцоо гэх мэт орно.
- чабы захицгыг оруулажуу среду и местные сообщества, в соответствии с Принципом Предосторожности мы должны создать запретные зоны. Необходимо гарантировать Свободное, Предварительное и Осознанное Согласие (СПОС) местных сообществ, обеспечить строгие экологические нормы и запретить потенциально рискованную практику. Мы должны ограничить добычу по нескольким проектам, чтобы лимитировать совокупный ущерб.
- В соответствии с Принципом «Загрязнитель Платит» мы должны требовать соблюдения Иерархии Смешения Последствий - избегать, восстанавливать, компенсировать, возмещать. Мы должны оставить будущим поколениям больше лесов, чистых ручьев и т. д.
- Для предотвращения фактов кражи в процессе добычи, доверительный управленческий надзор должен внедрить первоначальную систему цепочки поставок минералов, передовой опыт аутсорсинга, контрактов, системных аудиторов, схему вознаграждения и защиты информаторов и т. д.

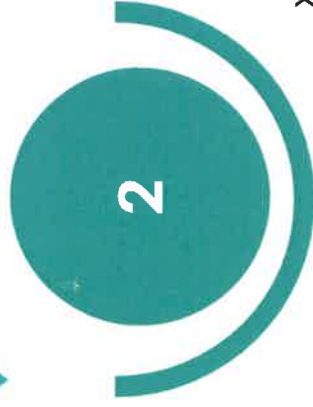
ҮГҮЙЛЭГДЭЖ БҮЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Хуулийн
хүрээнд бүх
талуудтай
хамтран
ажиллахад
суралцах

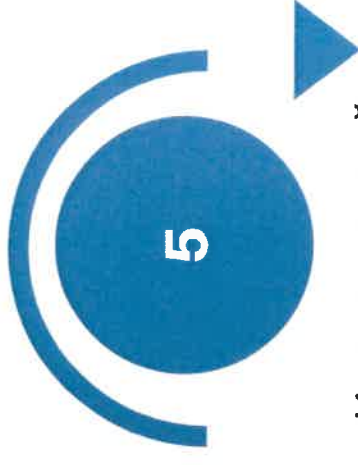
Төрийн
байгууллагууд
үүрэг
хариуцлагаа
сайтар
ухамсарлах

Оролцоог хангахад
чиглэгдсэн хууль
журмын
хэрэгжилтийг
хангах (сонсох
ажиллагаа,
хөндлөнгийн
хараат бус хяналт,
талуудын тэгш
оролцоо)

Үндсэн хууль
болон бусад хууль
тогтоомжуудад
заагдсан нийтийн
эрх, хүний эрхийг
дээдлэн хамгаалах
үүргээ сайтар
ухамсарлах

Ил тод нээлттэй
байдлыг
бодитоор
хэрэгжүүлэх,
зөвлөмж,
шүүмжлэл,
саналуудад ач
холбогдол өгч
хэвших

ХОВДЫН ТОЛЬ СОНИН ТББ

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө
Утас: 74032011, 74032012, 74032013
ХХТН. П. 11 № 11/11.1

АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГА
М. АМАРСАНАА ТАНАА

Мониторингийн дүгээлэг. Санал зөвлөхөх хэрүүлэх тухай

Ховд аймаг болон баруун бүсийн зарим аймгийн эрдэс баялаг, үйл уурхайн салбарын үйл ажиллагааны харилцаа, ил тод байдал, тулгарч буй асуудлуудын талаарх ажиллалт, хяналт шалгалтын ажлын үр дүнд бий болсон дүгээлэг, санал зөвлөхөхөд хүргүүлэх баялаг хүлээн авч тэмцэнэ уу.

Энэхүү судалгаа, шинжилгээний ажлын хүрээнд бид:

1. Эрдэс баялгийн хайгуул, ажиллалт, хүрээлэн бейтээ орчмыг тойрсон асуудлуудын харилцаа, ил тод байдал, оролцоо хамтын ажиллагаа, хуулийн зорилготой.
2. Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч болон орон нутгийн зориованы хооронд байгуулагд хамтран ажиллах гэрээг тойрсон зарим асуудлуудад ажиллалт хяналт шалгалт хийсний зэрэгцээ.
3. "Стратегийн буюу нийтийн эрхийн өмчлөлт"-ийг хэрэгжүүлэн ажилласан болно.

Энэ ажлын хүрээнд 2022-2024 онд Засаг дарга болон ЗДТ-ын холбогдох өмч хариуцсан хүмүүст удаа дараа өлбөн бичгээр санал, мэдээлэл хүргүүлж, аялсуудаа Аймагын Засаг даргын оролцоор алуулсан Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санхүүжилтийн дээд зэвгэлтэй нэгт хамтран ажиллах ирснийг дүгнэж байна.

Дүгнэлт, санал зөвлөхөх нь Ховд аймагын хэмжээнд дэх уурхай, хайгуул, олборлолт, баялаг орны асуудлыг хариуцсан байгууллуудын үйл ажиллагааг холбоотой зогс, асуудлыг хянаж, судалгаа, мониторингид үндэслэн тодорхой санхүүгийн дэмжлэгийн тусламжтайгаар хэрэгжүүлж, хамтран ажилладаг санал болгож байна.

ХҮНДЭТЭЭСЭН

ЗАХИРАЛ ЛӨСЛИЙН УДИРДАГЧ

Г. ТӨРМӨНХ

ХОВДЫН ТОЛЬ СОНИН ТББ

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө
Утас: 74032011, 74032012, 74032013
ХХТН. П. 11 № 11/11.1

АЙМГИЙН ИТХ-ЫН ДАРГА
З. ЭРХБАЯР ТАНАА

Мониторингийн дүгээлэг. Санал зөвлөхөх хэрүүлэх тухай

Ховд аймаг болон баруун бүсийн зарим аймгийн эрдэс баялаг, үйл уурхайн салбарын үйл ажиллагааны харилцаа, ил тод байдал, тулгарч буй асуудлуудын талаарх ажиллалт, хяналт шалгалтын ажлын үр дүнд бий болсон дүгээлэг, санал зөвлөхөхөд хүргүүлэх баялаг хүлээн авч тэмцэнэ уу.

Энэхүү судалгаа, шинжилгээний ажлын хүрээнд бид:

4. Эрдэс баялгийн хайгуул, ажиллалт, хүрээлэн бейтээ орчмыг тойрсон асуудлуудын харилцаа, ил тод байдал, оролцоо хамтын ажиллагаа, хуулийн зорилготой.
5. Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч болон орон нутгийн зориованы хооронд байгуулагд хамтран ажиллах гэрээг тойрсон зарим асуудлуудад ажиллалт хяналт шалгалт хийсний зэрэгцээ.
6. "Стратегийн буюу нийтийн эрхийн өмчлөлт"-ийг хэрэгжүүлэн ажилласан болно.

Энэ ажлын хүрээнд бид 2023 онд аймагын ИТХ-ын ажлын албатай хамтран нийтийн сонголт болон байгуулсан бөгөөд уг сонголтос гарсан шийдвэрийг хэрэгжүүлж шалгалта, мөн тухайн салбар дэх нэгдэл байдлын улмаас 2024 онд дахин нийтийн сонголт дэх санхүүгийн аймагын ИТХ-д удаа дараа төвлөсөн ч хойшлуулсан өндөгдүүл болно. Тиймээс энэхүү дүгээлэгт ажлын албатай ажиллах өмч болон хамтран ажиллах хүрээнд, төлбөрийн шат, сонголт болон байгууллагайг мөн санал болгож байна.

Дүгнэлт, санал зөвлөхөх нь Ховд аймагын хэмжээнд дэх уурхай, хайгуул, олборлолт, баялаг орны асуудлыг хариуцсан байгууллуудын үйл ажиллагааг холбоотой зогс, асуудлыг хянаж, судалгаа, мониторингид үндэслэн тодорхой санхүүгийн дэмжлэгийн тусламжтайгаар хэрэгжүүлж, хамтран ажилладаг санал болгож байна.

ХҮНДЭТЭЭСЭН

ЗАХИРАЛ ЛӨСЛИЙН УДИРДАГЧ

Г. ТӨРМӨНХ

Ховдын Толь

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

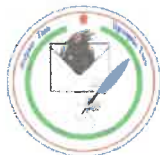
Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

Ховд аймагтай холбоотой улсын төсвийн 410 дугаар өрхө

Утас: 74032011, 74032012, 74032013

ХХТН. П. 11 № 11/11.1

ХОВДЫН ТОЛЬ СОНИН ТББ

Аймгийн Нутгийн удирдлагын ордны 419 дүгээр өрөө.
Утас: 70432041, 88435611, E-mail: khovdiintoli@gmail.com

0925.9.08 № 16/209
Танай .....-ны №.....-т

"ХАЛЗАН БҮРЭГТЭЙН АСУУДЛААР
СОНСГОЛ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ АЖЛЫН
ХЭСГИЙН АХЛАГЧ, СОНСГОЛ ДАРГАЛАГЧИД

Мэдээлэл материал хүргүүлэх тухай

Танай ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнтэй уулзаж, уг сонсголын хүрээнд нягтлан судалвал зохих мэдээлэл материал хүргүүлэхээр зөвшилцсөний дагуу

1. Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал болон уул, уурхай байгаль орчны хяналтын чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагуудаас Байгаль орчны асуудал эрхлэсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлсэн өргөдлийн хуулбар;
2. Захиргааны хэргийн шүүхэд гаргасан нэхэмжлэлийн хуулбар;
3. Нутгийн удирдлага, захиргааны байгууллагаас болон төрийн бус байгууллага иргэдээс холбогдох төрийн байгууллагад хүргүүлсэн зарим бичиг сэлтийн хуулбаруудыг хүргүүлж байна.

Жич: Өргөдлийн хавсралтууд нь бүрэн эхээрээ урьд нь хүргэгдсэн, БОУАӨ-ийн яаман дээр байгаа тул тэндээс авч нягтлан үзэх боломжтой, мөн шүүхийн нэхэмжлэлийн хавсралтуудыг шүүхийн байгууллагаас авч нягтлан үзэх боломжтой. Бид уг хавсралтуудыг шинээр бүрдүүлэн хавсаргах цаг хугацааны боломжгүй хомс байгааг учирлахыг хүсэв.

Мөн манай байгууллага, судалгааны багаас тухайн асуудлаар явуулсан судалгаа шинжилгээний дүгнэлт, тайлангийн танилцуулгыг дараах линк рүү орж үзэх боломжтой. Мэдээллүүдтэй холбоотой тодруулж, асууж лавлах зүйл байвал бид хэзээ ч хариулах боломжтой.

<https://tanevselmn.wordpress.com/halzan-buregtei-hovdiin-toli/>
<https://tanevselmn.wordpress.com/>

Хавсралт 1 хуудастай.

ЗАХИРАЛ

Г.ТӨРМӨНХ

МОНГОЛ УЛС
ХОВД АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГА

84140 Ховд, Ховд аймаг
Утас/Факс: (+976)7043-3601

Email: khovdgovern@khovd.gov.mn

2025.05.09 № 1/992

танай _____ ны № _____ т

Баримт, мэдээлэл хүргүүлэх тухай

Танайхаас ирүүлсэн 2024 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдрийн 01/6239 дүгээр албан бичигтэй танилцлаа.

Анх Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон төрийн бус байгууллагуудаас 2023 оны 11 дүгээр сарын 06-ны өдрийн тусгай зөвшөөрөл цуцлуулах тухай өргөдөл хүсэлтийг хавсралтуудын хамт хүргүүлсэн бөгөөд танай яамнаас уг өргөдөлд хавсаргах нотлох баримтуудыг журамд нийцүүлэн бүрдүүлж, аймгийн Засаг даргаар дамжуулан ирүүлэх тухай 2023 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн 07/6386 дугаартай хариу албан бичгийг Мянгад сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд ирүүлсэн байна. Үүний дагуу нэмэлт материалыг бүрдүүлэн, аймгийн Засаг даргын 2024 оны 02 дугаар сарын 15-ны 01/278 тоот албан бичгээр хүргүүлсэн ч нотлох баримтууд журмын шаардлагад бүрэн нийцээгүй хэмээн танайхаас 2024 оны 03 дугаар сарын 07-ны өдрийн 01/1098 дугаар бичгээр хариу ирүүлжээ.

Мянгад сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралын сонсох ажиллагаа явуулсан тухай тэмдэглэлийг журмын шаардлагад нийцүүлэн явуулж, бүх талуудын бүрэн оролцоотой зохион байгуулж, тэмдэглэл болон бусад хавсралтын хамт танайхаас удаа дараа ирүүлсэн зөвлөмжийг үе шаттайгаар хангаж, нийт 19 зүйлийн материал, нотлох баримтуудыг шинээр бүрдүүлж дахин хүргүүлж байна.

Мөн "Монголиан нэшнл рийр ийрт корп" ХХК-ний 2023 оны Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ менежментийн төлөвлөгөөг дүгнэсэн үйл ажиллагаа болон дүгнэлт нь хууль журамд нийцээгүй, шаардлага хангахгүй байгаа тухай төрийн бус байгууллагууд болон Мянгад сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас 2024 оны 04 дүгээр сарын 10-ны, мөн 05 дугаар сарын 10-ны өдрүүдэд тус тус хүргэгдсэн өргөдөл гомдлын хариуг ирүүлж хамтран ажиллахыг хүсье.

Хавсралт 141 хуудастай.

ЗАСАГ ДАРГА

М.АМАРСАНАА

8400002-0477

**БАЙГАЛЬ ОРЧИН АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ЯАМАНД 2023 ОНЫ 11
ДҮГЭЭР САРД ХҮРГҮҮЛСЭН ӨРГӨДӨЛ БҮРЭН ЭХЭЭРЭЭ**

2023.11.06

Ховд аймаг

Өргөдөл Хүсэлт хүргүүлэх тухай

Нэг: Өргөдөл хүсэлт гаргагчид:

1. Ховдын аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал - (Үндсэн байршил, хаяг: (Ховд аймаг, Мянгад сум, Баянхошуу баг НУО-ны байр, Утас: 99435933).
2. “Ховдын толь сонин” НҮТББ – (Үндсэн байршил, хаяг: Ховд аймаг Жаргалант сум. Аймгийн НУО-ны 419 дүгээр өрөө, Утас: 70432041, 88435611).
3. “Алтай бидний шүтээн” НҮТББ – (Үндсэн байршил, хаяг: Ховд аймаг Жаргалант сум. Баатархайрхан баг, “Эвийн хүч” төв 197 дугаар өрөө, Утас: 95119323, 99821463).
4. “Шинэ эвлэл” орон нутгийн сэтгүүлчдийн холбоо” НҮТББ – (Үндсэн байршил, хаяг: Ховд аймаг Жаргалант сум. Аймгийн НУО-ны 419 дугаар өрөө, Утас: 70432041, 88435611).

Хоёр: Өргөдлийн үндсэн шаардлага: Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэйн газрын ховор элемент, цацраг идэвхт бодисын илэрц бүхий газарт ашиглалтын 12335А дугаартай (91 гектар талбайтай), мөн 6911А дугаартай (175 гектар талбайтай) тусгай зөвшөөрлүүдийг эзэмшиж буй “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний тухайн газарт (Халзан бүрэгтэйд) явуулж ирсэн үйл ажиллагаа нь Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (16 дугаар зүйлийн 16.2.4, 5 дугаар зүйлийн 5.1, 31 дүгээр зүйлийн 31.1, 31.4), Ашигт малтмалын тухай хууль (39 дүгээр зүйлийн 39.1.1-39.1.7, 37 дугаар зүйлийн 37.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.1, 40.2, 40.1.1, 42 дугаар зүйлийн, 42.1, 42.2), Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль (1 дүгээр зүйл), Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль (38 дугаар зүйлийн 38.1.1, 38.1.2) болон холбогдох зарим хуулиуд, тэрчлэн Үндсэн хуулийг (6 дугаар зүйлийн 6.2, 16 дугаар зүйлийн 16.2) зөрчиж, ард иргэдийн эрүүл аюулгүй амьдрах эрх, эрх чөлөөнд заналхийлж байгаа тул энэхүү өргөдөлд тайлбарласан нөхцөл шалтгааныг үндэслэн, Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.5-д заасны дагуу тухайн компаний дээрх ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг цуцлах тухай дүгнэлт гаргуулах.

Гурав: Өргөдлийн агуулга: “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК нь Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг Халзан бүрэгтэй дэх анх 2000 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр Монтем ХХК-нд олгогдсон 2797Х (2441 гектар талбай бүхий) хайгуулын тусгай зөвшөөрөл, мөн анх 2001 оны 12 дугаар сарын 28-нд Монтем ХХК-нд олгогдсон 12335А дугаартай ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл (гэрчилгээг үрэгдүүлсний улмаас 4003А гэсэн анхны дугаарыг 2007 оны 1 дүгээр сарын 22-нд 12335А дугаараар сольж шинэчлэн олгосон), 2004 оны 2 дугаар сарын 06-ны өдөр олгогдсон

6911А дугаартай ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг Ашигт малтмалын газрын Геологи уул уурхай кадастрын хэлтсийн даргын 2011 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдрийн 242, 243 дугаар шийдвэрээр Монтем ХХК-аас шилжүүлэн авсан.

2012-2013 онд “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК Халзан бүрэгтэй дэх дээрх тусгай зөвшөөрлүүд бүхий талбайд өрөмдлөгийн үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн бөгөөд уг үйл ажиллагаа нь олон зөрчлийг агуулж байгаа талаар хэвлэл мэдээллээр мэдээлэл, нийтлэлүүд гарч, уг мэдээллийг тухайн үеийн аймгийн удирдлагын даалгаснаар Мэргэжлийн хяналтын улсын байцаагч шалгаад, “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны Халзан бүрэгтэйд явуулж буй уг үйл ажиллагаа нь тухайн үеийн Ашигт малтмалын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.1.5, 25.1.6, 26 дугаар зүйлийн 26.2.3, 26.3.1, 26.7 дахь заалтуудыг тус тус зөрчиж олгогдсон, мөн хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах хугацаандаа Ашигт малтмалын тухай хуулийн 6-р зүйлийн 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44 дүгээр зүйлүүдэд заасныг бүрэн хэрэгжүүлээгүй байсан учраас 2012 оны 10 дугаар сарын 29-ны 21-05/003/675 дугаартай “ашиглалтын лиценцийг цуцлуулах нь зүйтэй” гэсэн дүгнэлт гаргасан. Уг дүгнэлтийг үндэслэн аймгийн Засаг дарга Г.Нямдаваа хууль бус тусгай зөвшөөрлийг цуцлуулахыг хүсэж Ашигт малтмалын газарт 2012 оны 6 дугаар сарын 6-ны өдрийн 1/774 дугаар албан бичгээр, АМГ-ын Геологи уул уурхайн кадастрын хэлтэст 2012 оны 10 дугаар сарын 08-ны өдрийн 1/1297 дугаар албан бичгээр тус тус хандсан. АМГ-аас ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг цуцлахын тулд Байгаль орчны асуудал эрхлэсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дүгнэлт хэрэгтэй гэж хариу өгсөн тул баримт нотолгоог үндэслэн дүгнэлт гаргаж өгөхийг хүсэж тухайн үеийн Байгаль Орчин Ногоон Хөгжлийн Яаманд 2012 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 1/1415 дугаартай албан бичгээр мөн хүсэлт гаргасан. Гэвч БОНХЯ-наас хариу ирүүлээгүй, дүгнэлт гаргаагүй бөгөөд уг асуудал орхигдсон байдаг.

Ашигт малтмалын тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлд (39.1.1-39.1.7 дахь заалтуудад) хайгуулийн тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж байсан хуулийн этгээд уг хайгуулийн талбайд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл авахаар бол уг зөвшөөрлийг гаргуулан авахаас өмнө байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийлгэж, БОХНС менежментийн цогц төлөвлөгөөг боловсруулж, тэдгээрийг батлуулсан байхаар заасан байдаг ч “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК нь Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээг хийлгэж батлуулаагүй, мөн байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх менежментийн төлөвлөгөөг БОАЖЯ-аар батлуулаагүй, Ашигт малтмалын тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.2-т заасныг зөрчин үйл ажиллагаа явуулж ирсэн нь илэрч, танай яам болон эрх бүхий газруудын шийдвэрээр үйл ажиллагааг нь зогсоосныг энд дурьдах нь зүйтэй гэж үзэв. Тэрчлэн “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК нь Халзан бүрэгтэй дэх ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл дээрээ уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахын тулд 2022, 2023 онд тус бүрд нь Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх менежментийг төлөвлөгөөг Ховд аймгийн Мянгад сумын Засаг даргаар батлуулсан нь шаардлага хангахгүй хууль бус гэж үзэхээр баримт бичиг байсныг Ховд аймаг дахь Байгаль орчныг хамгаалах, мөн уул уурхайн хяналтын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагууд, иргэний хөдөлгөөнүүд оролцсон хөндлөнгийн хяналтын ажлын хэсэг (иргэд, иргэний нийгмийнхний хүсэлт шаардлагын улмаас Ховд аймгийн Мянгад сумын Засаг даргын 2022

оны 11 дүгээр сарын 07-ны өдрийн А/99 дүгээр Захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг) хяналт хийж дүгнэлт гарган, уг хууль бус Захиргааны актыг цуцлахыг санал болгож, Мянгад сумын Засаг даргад хүсэлт хүргүүлж байсан. “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны Халзан бүрэгтэй дэх тусгай зөвшөөрөл бүхий талбай болон түүний орчимд археологийн судалгаа явуулсан тухай тайлан дүгнэлтийг Ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтэнд хавсаргасан байдаг ч 2022, 2023 онд Ховд аймгийн Соёлын өвийн шинжээчийн явуулсан судалгаагаар тухайн газарт илэрсэн олдворууд, түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгалууд нь Ерөнхий үнэлгээнд хавсаргасан байсан дүгнэлтэнд тусгагдаагүй, тэрхүү дүгнэлтэнд “уг газарт түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгал байхгүй” гэж тусгасан байсан нь ноцтой асуудал үүсгэж байна. Тиймээс шинжээч томилж, энэ асуудлаар тусгайлсан шинжилгээ хийлгэж, нэг мөр дүгнэлт гаргуулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

“Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний 2023 онд Халзан бүрэгтэй дэх тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайд явуулах үйл ажиллагааны БОХНС менежментийн төлөвлөгөөг баталсан Захиргааны акт нь мөн хууль бус гэж үзэх үндэслэлтэй байсан тул хүчингүй болгуулахаар Ховд аймгийн Засаг даргад хүсэлт шаардлага хүргүүлсэн ч аймгийн Засаг дарга асуудлыг шийдэхээс зайлсхийж, даруй 5 сар сунжруулсны эцэст өргөдөл хүсэлтийг шийдэлгүй орхисон тул Захиргааны хэргийн шүүх нэхэмжлэлийг сэргээж, захиргааны хэрэг үүсгэснээр уг хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэгдэж байна.

“Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний явуулж байсан үйл ажиллагааны улмаас хүрээлэн буй орчин, хүн ам, мал, амьтны эрүүл мэндэд эрсдэл учирч байж болзошгүй нөхцөл байдал нүүрлэсэн зэргээс болж нутгийн ард иргэд, Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, багуудын иргэдийн нийтийн хурал, нэр бүхий төрийн бус байгууллагууд, хөдөлгөөнүүд (“Алтай бидний шүтээн” НҮТББ, “Ховдын толь сонин” НҮТББ, “Шинэ эвлэл орон нутгийн сэтгүүлчдийн холбоо” НҮТББ, “Мянгад нутгийн төлөө хөдөлгөөн” НҮТББ) компаний үйл ажиллагааг эсэргүүцэж, Ховд аймгийн ИТХ түүнчлэн Монгол Улсын Их хуралд хүртэл хандсаны улмаас 2013 оны 3 дугаар сард Ховд аймагт бүх талуудыг оролцуулсан хяналт шалгалт, нээлттэй хэлэлцүүлэг явагдаж, улмаар “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК 2013 оны 3 дугаар сараас үйл ажиллагаагаа зогсоосон байдаг.

2022 оныг хүртэл тус компани уг газарт дахиж очоогүй, үйл ажиллагаа явуулаагүй байж байгаад мөн оны 8 дугаар сард гэнэт ирж, дахин өрөмдлөг хийж эхэлсэн. Урьд мэдэгдсэн ноцтой асуудлуудтай холбоотойгоор Мянгад сумын болон зэргэлдээх Дөргөн, Чандмань, Буянт сумдын ард иргэд, мөн төрийн бус байгууллагууд төрийн холбогдох байгууллагуудад гомдол санал хүргүүлж, асуудал тавьсны улмаас 2022 оны 11 дүгээр сард Монгол Улсын Засгийн газар, Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөлөөс мэргэжлийн ажлын хэсэг томилсон. Томилогдсон ажлын хэсэг Ховд аймгийн болон тус аймгийн Мянгад сумын ИТХ, Засаг Даргын Тамгын газар, Ховд аймгийн Онцгой комисс, төр захиргааны холбогдох байгууллагууд, мөн санал, асуудал тавьсан төрийн бус байгууллагууд, ард иргэдийн оролцоотойгоор хяналт шинжилгээ хийж, юуны өмнө тухайн тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн ойр орчимд болон талбайн хэсэгт цацраг идэвхт бодисын илрэцийг тодорхойлох

хэмжилтийг Монгол улсын Цөмийн энергийн комисс болон Цөмийн энергийн газар, МУИС-ын Ховд аймаг дахь салбар сургууль, Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөлийн ажлын алба, мөн компаний цацрагын шинжээчид, мэргэжилтнүүдээр өөр өөрсдийн хэмжилтийн баталгаажсан багажуудаар нь нэгэн зэрэг хэмжилт хийлгэснээс гадна тухайн газраас дээж авч Цөмийн Энергийн Газар, Мэргэжлийн хяналтын газруудын лабораторт шинжлүүлсэн. Тэрчлэн 2012 оноос хойш тухайн талбайгаас авсан дээжүүдэд хийгдсэн лабораторийн шинжилгээний дүгнэлтүүдийг нягтлан шалгасан. Үүний үр дүнд тус ажлын хэсгийн тайланг үндэслэн, Цөмийн Энергийн Комисс, Үндэсний Аюулгүй Байдлын зөвлөлийн дүгнэлт гарсан. Жич: Үндэсний Аюулгүй Байдлын зөвлөлөөс томилогдсон ажлын хэсэгт танай яамны хяналтын улсын байцаагч мөн ажилласан болно. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албаны 2022 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдрийн 1/877 дугаар дүгнэлт, зөвлөмжид (*дүгнэлт, зөвлөмжийн хуулбарыг хавсаргаав*) Халзан бүрэгтэй дэх газрын ховор элементийн илрэл бүхий орд газар дахь “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж, үйл ажиллагаа явуулж буй талбайд цацраг идэвхт изотопуудын илэрц, тунгийн хэмжээ нь Цөмийн энергийн тухай хууль болон мэргэжлийн стандартад заагдсан “чөлөөлөгдөх хэмжээ”-нээс даруй 20-оос дээш хувиар хэтэрсэн байдалтай байгаа тул цөмийн аюулаас хамгаалах стандарт болон дүрэм журмыг зайлшгүй мөрдөх шаардлагатай гэж (*дүгнэлтийг багцлан тоймолсоноор*) дүгнэсэн байна. Тэрчлэн уг газар нь цөмийн энергийн тухай хуулийн 3.1.5, 3.1.15-д тус тус заасан цөмийн бодис, цөмийн эх үүсвэр материалыг агуулсан, цацраг идэвхт ашигт малтмал бүхий орд газар гэдэг нь уг дүгнэлтээр нотлогдсон байна.

Мөн Цөмийн Энергийн Комиссоос Монгол Улсын Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэд 2023 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 1/24 дугаар албан тоотоор хүргүүлсэн дүгнэлт, зөвлөмжид (*албан бичгийн хуулбарыг хавсаргаав*) тухайн газарт олгогдсон ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл нь 2009 оны 7 дугаар сарын 26-нд батлагдсан Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасны дагуу цацраг идэвхт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөлд тооцогдож, 2009 оны 11 дүгээр сарын 15-наас өмнө “уг хуульд заасан нөхцөл журмын дагуу” шинэчлэн бүртгэгдэх ёстой байсныг мэдэгдсэн байна. Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь Цөмийн энергийн комисст өргөдлөө гаргаж, өөрийн эзэмшиж буй тусгай зөвшөөрлүүдээ шинэчлэн бүртгүүлэх ёстой байсан боловч энэхүү үүргээ хэрэгжүүлээгүй явж ирсэн. Түүгээр ч зогсохгүй дээрх тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайнууд болон түүний орчмоос авсан дээжүүдийг лабораторт шинжилсэн 20-оод удаагийн шинжилгээний дүнгээр цацраг идэвхт бодис, изотопын илрэл нь тус бүрдээ зөвшөөрөгдөх буюу чөлөөлөгдөх хэмжээнээс даруй 20-оос дээш хувиар хэтэрсэн, цөмийн аюулаас хамгаалах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байхаар илэрхийллийг үзүүлсэн байтал компани эдгээр шинжилгээний дүнгүүдийг зориуд нуун дарагдуулж, төр захиргааны холбогдох байгууллагууд, орон нутгийнханд илтээр худал мэдээлсээр ирсэн (*компаний энэ үйлдэл нь угтаа бол эрүүгийн гэмт хэргийн шинжтэй, санаатай зүйл*). Өдгөө ч Цөмийн энергийн комисс, Үндэсний аюулгүй байдлын дүгнэлтийг гуйвуулан, “чөлөөлөгдөх хэмжээнээс бага гэж гарсан” хэмээн санаатайгаар илт худал сурталчилгаа явуулсаар байсан бөгөөд

хяналт шалгалт хийсэн мэргэжлийн байгууллага буюу Цөмийн Энергийн Комиссын ажлын албанаас “Монголин нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ийг энэхүү хууль бус санаатай үйлдлээ зогсоохыг шаардаж, 2023 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 1/45 дугаар албан бичгээр шаардлага хүргүүлсэн байтал тус компани шаардлагыг биелүүлээгүй байдаг нь баримтуудаар нотлогдоно. *(албан шаардлагын хуулбарыг хавсаргав)*

Шаардлага хэсэгт дурьдсанчлан Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэйн газрын ховор элемент, цацраг идэвхт бодисын илэрц бүхий газарт ашиглалтын 12335А дугаартай (91 гектар талбайтай), мөн 6911А дугаартай (175 гектар талбайтай) тусгай зөвшөөрлүүдийг эзэмшиж буй “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний тухайн газарт (Халзан бүрэгтэйд) явуулж ирсэн үйл ажиллагаа нь Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (16 дугаар зүйлийн 16.2.4, 5 дугаар зүйлийн 5.1, 31 дүгээр зүйлийн 31.1, 31.4), Ашигт малтмалын тухай хууль (39 дүгээр зүйлийн 39.1.1-39.1.7, 37 дугаар зүйлийн 37.2, 40 дүгээр зүйлийн 40.1, 40.2, 40.1.1, 42 дугаар зүйлийн, 42.1, 42.2), Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль (1 дүгээр зүйл), Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль (38 дугаар зүйлийн 38.1.1, 38.1.2) болон холбогдох зарим хуулиуд, тэрчлэн Үндсэн хуулийг (6 дугаар зүйлийн 6.2, 16 дугаар зүйлийн 16.2) зөрчиж, ард иргэдийн эрүүл аюулгүй амьдрах эрх, эрх чөлөөнд заналхийлж байгаа тул энэхүү өргөдөлд тайлбарласан нөхцөл шалтгааныг үндэслэн, Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.5-д заасны дагуу тухайн компаний дээрх ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг цуцлах тухай дүгнэлт гаргаж өгөхийг хүсэж энэхүү өргөдөл хүсэлтийг хүргүүлж байна.

Жич: 2025 оны 5 дугаар сард аймгийн Засаг даргын 2025.5.09-ны 1/992 дугаар албан бичигтэйгээр өргөдлийг шинэчилж, хавсралт материал, баримтуудыг шинээр дахин бүрдүүлж хүргүүлсэн.

Дөрөв: Өргөдөл, хүсэлт, албан бичгүүдэд хавсарган хүргүүлсэн нотлох баримтууд:

1. Ашигт Малтмал Газрын Тосны Газраас ирүүлсэн “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны эзэмшиж буй тусгай зөвшөөрлүүдийн тухай лавлагаа (2022.10.22-ны 8/4766-дугаар албан бичигтэй, 6 хуудас);

2. Байгаль орчныг хамгаалах, уул уурхайн хяналтын асуудлаар Ховд аймагт үйл ажиллагаа явуулдаг НҮТББ-ууд болон хараат бус хяналт шалгалтын ажлын хэсгээс Ховд аймгийн Мянгад сумын Засаг даргад хүргүүлсэн санал дүгнэлтийн хуулбар (2022.11.11-ны өдөр);

3. Байгаль орчныг хамгаалах, уул уурхайн хяналтын асуудлаар Ховд аймагт үйл ажиллагаа явуулдаг НҮТББ-ууд болон хараат бус хяналт шалгалтын ажлын хэсгээс Ховд аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн санал дүгнэлтийн хуулбар 2021 он, Мянгад сумын Засаг даргын А/99 дүгээр Захирамжийн хуулбар;

4. Байгаль орчныг хамгаалах, уул уурхайн хяналтын асуудлаар Ховд аймагт үйл ажиллагаа явуулдаг НҮТББ-ууд болон хараат бус хяналт шалгалтын ажлын хэсгээс Ховд аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн албан шаардлагын хуулбар (2021.11.14-ны огноотой);

5. Ховд аймгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас Ховд аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн албан тоот, Нийтийн сонсголоос гарсан зөвлөмж, даалгаврын хуулбар (2023.7.5-ны өдрийн 2/194 тоотоор, хавсралт 6 хуудастай);

6. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албаны 2022 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдрийн №1/877 дугаар дүгнэлт зөвлөмжийн хуулбар;

7. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албанаас Монгол Улсын Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэд хүргүүлсэн 2023 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 1/24 дугаартай албан бичгийн хуулбар;

8. Ховд аймгийн Мэргэжлийн хяналтын газрын Геологи, уул уурхайн хяналтын улсын ахлах байцаагчийн 2012 оны 10 сарын 29-ны 21-05/003/675 дугаар дүгнэлтийн хуулбар;

9. Ховд аймгийн Засаг даргаас 2011, 2012 онд Ашигт малтмалын газар, Кадастрын хэлтэс, Байгаль орчин ногоон хөгжлийн яаманд тус тус хүргүүлсэн албан бичгийн хуулбарууд;

10. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албанаас “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-д болон Ховд аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн 2023 оны 1 дүгээр сарын 25-ний өдрийн 1/45 дугаартай албан шаардлагын хуулбар;

11. Цөмийн Энергийн комиссын ажлын албанаас Монголиан нэшнл рийр ийрт корп ХХК-д хүргүүлсэн албан шаардлагын хуулбар -2023.01.25-ны 1/45;

12. Аймгийн Засаг даргад уг асуудлаар танилцуулсан багц мэдээлэл-бүгд 15 хуудас, Үүн дунд:

- Аймгийн комиссоос Менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг дүгнэсэн дүгнэлтийн хуулбар-2023 оны 11 дүгээр сарын 30-ны (2 хуудас);

- Аймгийн комиссоос Менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг дүгнэсэн дүгнэлтийн хуулбар -2024 оны 03 дугаар сарын 21-ний (2 хуудас);

- Хөдлөнгийн мониторингийн багаас аймгийн комиссын Менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг дүгнэсэн дүгнэлтэнд болон “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний Халзан бүрэгтэй дэх үйл ажиллагаанд хийсэн мониторингийн дүгнэлт (8 хуудас);

- Төрийн бус байгууллагуудаас хүргүүлсэн гомдол, албан бичгээр 2024 оны 4 дүгээр сарын 10-ны огноотой, 2 хуудас;

- Мянгад сумын ИТХ-аас хүргүүлсэн гомдол, албан бичгээр 2024 оны 5 сарын 10-ны өдрийн 1/06;

- Цацрагийн шинжилгээний дүнгүүдийн харьцуулсан үр дүн (4 хуудас)

- Соёлын өвийн үл хөдлөх дурсгалуудыг шинээр илрүүлэн бүртгэлжүүлсэн баримтын хуулбар, Хавсралт зургуудтай;

13. Малчин иргэн Б.Баянжаргалын хохирол барагдуулах гомдол болон гомдлыг шалгах үйл явцын баримтууд (19 хуудас);

14. Мянгад сумын ИТХ-ын тогтоол 2024.04.26-ны 03;

15. Мянгад сумын ИТХ-аас сонсох ажиллагаа явуулсан тэмдэглэл 202464617-ны өдрийн №1, (6 хуудас);

16. Нөлөөллийн бүсийн иргэдийн сонсох ажиллагаанд санал бодлоо илэрхийлснийг гэрчлэх гарын үсгийн баталгаа (20 хуудас) ;

17. Жич баримтжуулсан видео бичлэгүүд пайлаар байгаа болно;

18. 2024 оны 11 дүгээр сарын 21-нд Мянгад суманд явагдсан сонсох ажиллагааны тэмдэглэл 18 хуудастай;

19. Сонсох ажиллагаанд оролцогсдын гарын үсэг, бүртгэл 22 хуудастай;

20. Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлег Усны газраас МНРИК ХХК-ны Халзан бүрэгтэйд явуулах үйл ажиллагааны ус ашиглуулах дүгнэлт болон хаягдал усны дүгнэлтийг хүчингүй болгосон тухай 2023.7.7-ны 01/840, мөн өдрийн 01/844 дүгээр албан бичгүүдийн хуулбар;

21. Ариун замналт ахмадууд ТББ-аас захиалан шинжлүүлсэн Халзан бүрэгтэй болон түүний орчим газрын хөрсний болон гүний усны шинжилгээний дүн 5 хуудас;

22. Уул уурхай хүнд үйлдвэрийн яамнаас (хуучнаар) “Мянган шүгэл” иргэдийн хөдөлгөөний тэргүүнд ирүүлсэн албан бичгийн хуулбар-2023.10.6-ны 03/2460;

23. Иргэний нийгмийн хяналтын байгууллагуудаас Экологийн цагдаад өгсөн өргөдөлийн хуулбар 2024.11.11-ны огноотой;

24. Ховд аймгийн Мянгад сумын удирдлагаар ажиллаж байсан хүмүүсээс Ховд аймгийн Засаг даргад (Э.Болормаа) 2023 онд хүргүүлсэн шаардах бичгийн хуулбар-2023.6.14-ны огноотой;

25. Ховд аймгийн Мянгад сумын ИТХ-ын 2023 оны 10 дугаар сарын 30-ны 02 дугаар тогтоолын хуулбар;

26. Аймгийн ЗДТГ-аас 2023 онд Ашигт малтмал, газрын тосны газарт хүргүүлсэн албан бичгийн хуулбар;

27. Ховд аймгийн Мянгад сумын ИТХ-ын даргаас аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн 2024 оны 10 сарын 22-ны 1/39 дүгээр албан тоотын хуулбар;

28. Ховд аймгийн Мянгад сумын ИТХ-ын даргаас БОУАӨЯ-ны сайдад хүргүүлсэн 2024 оны 10 сарын 24-ны 1/40 дүгээр албан тоотын хуулбар;

29. БОУАӨЯ-ны Газрын даргаас Ховд аймгийн Засаг даргын орлогчид хүргүүлсэн 2024 оны 12 сарын 27-ны 016239 дүгээр албан бичгийн хуулбар;

30. Ховд аймгийн Засаг даргаас Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам, БОУАӨЯ—нд хүргүүлсэн өргөдөл болон баримт материалуудыг уламжлах тухай албан бичгийн хуулбарууд (2024.2.15-ны 1/278 тоот, 2024.6.5-ны 1/1159 тоот, 2025.5.09-ны 1/992 тоот).

31. Пайлаар хавсаргасан бичлэг, зургууд (плашаар)

НИЙСЛЭЛ ДЭХ ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН
АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХЭД НЭХЭМЖЛЭЛ ГАРГАХ НЬ

2025.7.7

Ховд аймаг

Нэхэмжлэгч: Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, Ховд аймгийн Мянгад сумын Засаг дарга, түүний Тамгын газар, “Ховдын толь сонин” НҮТББ, “Алтай бидний шүтээн” НҮТББ, “Шинэ эвлэл” орон нутгийн сэтгүүлчдийн холбоо” НҮТББ.

Нэхэмжлэгчдийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч: Хиргис овогт Гонгоржавын Төрмөнх /ПЗ70010513/ (Харилцах утасны дугаар 88435611);

Нэхэмжлэгчийн албан тушаал: “Ховдын толь сонин” НҮТББ-ийн тэргүүн, “Шинэ эвлэл” ОНСХ НҮТББ-ийн Удирдах зөвлөлийн дарга;

Оршин суугаа газрын хаяг: Ховд аймгийн Жаргалант сумын Бичигт багийн 2 дугаар гудамжны 25 тоот.

Төлөөлж буй байгууллагын оршин байгаа газрын хаяг: Ховд аймгийн Жаргалант сумын Жаргалан баг. Аймгийн НҮО-ны 4 дүгээр давхар 419 дүгээр өрөө. Утасны дугаар 70432041, 88435611. Имэйл хаяг: khovdiintoli@gmail.com

Хариуцагч: Ашигт малтал газрын тосны газар

Хариуцагчийн хаяг: Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг, Барилгачдын талбай-3, Засгийн газрын XII байр, баруун жигүүр. Утасны дугаар 77771900, имейл хаяг: info@mrpam.gov.mn

Нэг: Нэхэмжлэлийн шаардлага:

Гурав: Нэхэмжлэлийн агуулга:

3.1. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1, 18.3, 14 дүгээр зүйлийн 14.1.1, 14.2, мөн 52 дугаар зүйлийн 52.5.1, 52.5.4, 52.5.5, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн дөрөв дүгээр зүйлийн 4.5, тавдугаар зүйлийн 5.1, арван долоо дугаар зүйлийн 17.4, 17.9, гучин хоёр дугаар зүйлийн 32.1.1-д тус тус заасныг үндэслэн, Нийслэлийн Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд энэхүү нэхэмжлэлийг гаргаж байна.

3.2. Өгүүлэх нь: “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК нь Ашигт малтмал, газрын тосны газрын Геологи уул уурхай кадастрын хэлтсийн даргын 2011 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдрийн 242, 243 дугаар шийдвэрээр Монтем ХХК-ний эзэмшиж байсан, Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг Халзан бүрэгтэй дэх, анх 2000 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр олгогдсон 2797Х (2441 гектар талбай бүхий) хайгуулын тусгай зөвшөөрөл, мөн анх 2001 оны 12 дугаар сарын 28-нд олгогдсон 12335А дугаартай ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл (гэрчилгээг үрэгдүүлсний улмаас 4003А гэсэн анхны дугаарыг 2007 оны 1 дүгээр сарын 22-нд 12335А дугаараар сольж

шинэчлэн олгосон), 2004 оны 2 дугаар сарын 06-ны өдөр олгогдсон 6911А дугаартай ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг шилжүүлэн авсан. Мөн 2017 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр Ашигт малтмал газрын тосны газраас түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашиглах нэрээр 020783 дугаартай, (137,77 Га талбайтай), 020784 дугаартай (435,22 Га талбайтай) ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг гаргуулан авсан.

2012-2013 онд “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК Халзан бүрэгтэй дэх MV-6911А, MV-12335А тусгай зөвшөөрлүүд бүхий талбайд өрөмдлөгийн үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн бөгөөд уг үйл ажиллагаа нь олон зөрчлийг агуулж байгаа талаар хэвлэл мэдээллээр мэдээлэл, нийтлэлүүд гарч, уг мэдээллийг тухайн үеийн аймгийн удирдлага анхааралдаа авч, улмаар хяналт шалгалт явуулахыг Мэргэжлийн хяналтын газарт даалгаснаар мэргэжлийн хяналтын улсын байцаагч шалгаад, “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны Халзан бүрэгтэйд явуулж буй уг үйл ажиллагаа нь тухайн үеийн Ашигт малтмалын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.1.5, 25.1.6, 26 дугаар зүйлийн 26.2.3, 26.3.1, 26.7 дахь заалтуудыг тус тус зөрчиж олгогдсон, мөн хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах хугацаандаа Ашигт малтмалын тухай хуулийн 6-р зүйлийн 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44 дүгээр зүйлүүдэд заасныг бүрэн хэрэгжүүлээгүй байсан учраас 2012 оны 10 дугаар сарын 29-ний өдрийн 21-05/003/675 дугаартай “ашиглалтын лиценцийг цуцлуулах нь зүйтэй” гэсэн дүгнэлт гаргасан. Уг дүгнэлтийг үндэслэн тухайн үеийн Ховд аймгийн Засаг дарга Г.Нямдаваа хууль бус тусгай зөвшөөрлийг цуцлуулахыг хүсэж Ашигт малтмалын газарт 2012 оны 6 дугаар сарын 6-ны өдрийн 1/774 дугаар албан бичгээр, АМГ-ын Геологи уул уурхайн кадастрын хэлтэст 2012 оны 10 дугаар сарын 08-ны өдрийн 1/1297 дугаар албан бичгээр тус тус хандсан. АМГ-аас ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг цуцлахын тулд Байгаль орчны асуудал эрхлэсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дүгнэлт хэрэгтэй гэж хариу өгсөн тул баримт нотолгоог үндэслэн дүгнэлт гаргаж өгөхийг хүсэж тухайн үеийн Байгаль Орчин Ногоон Хөгжлийн Яаманд 2012 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 1/1415 дугаартай албан бичгээр мөн хандсан. Гэвч БОНХЯ-наас хариу ирүүлээгүй, дүгнэлт гаргаагүй бөгөөд уг асуудал орхигдсон байдаг.

3.2.1. Эдгээр зөрчлүүдээс гадна “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний явуулж байсан үйл ажиллагааны улмаас хүрээлэн буй орчин, хүн ам, мал амьтны эрүүл мэндэд эрсдэл учирч байж болзошгүй нөхцөл байдал нүүрлэсэн зэргээс болж нутгийн ард иргэд, Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, багуудын иргэдийн нийтийн хурал, нэр бүхий төрийн бус байгууллагууд, хөдөлгөөнүүд (“Алтай бидний шүтээн” “Ховдын толь сонин” НҮТББ, “Мянгад нутгийн төлөө хөдөлгөөн” НҮТББ) компаний үйл ажиллагааг эсэргүүцэж, Ховд аймгийн ИТХ түүнчлэн Монгол Улсын Их хуралд хүртэл хандасны улмаас 2013 оны 3 дугаар сард Ховд аймагт бүх талуудыг оролцуулсан хяналт шалгалт, нээлттэй хэлэлцүүлэг явагдаж, улмаар “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК үйл ажиллагаагаа зогсоосон.

2022 оныг хүртэл тус компани уг газарт дахиж очоогүй, үйл ажиллагаа явуулаагүй байж байгаад мөн оны 9 дүгээр сард гэнэт ирж, дахин өрөмдлөг хийж эхэлсэн. Урьд мэдэгдсэн ноцтой асуудлуудтай холбоотойгоор Мянгад сумын болон зэргэлдээх Буянт, Дөргөн, Чандмань зэрэг сумдын ард иргэд, мөн төрийн бус

байгууллагууд төрийн холбогдох байгууллагуудад гомдол санал хүргүүлж, асуудал тавьсны улмаас 2022 оны 11 дүгээр сард Монгол Улсын Засгийн газар, Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөлөөс мэргэжлийн ажлын хэсэг томилсон. Томилогдсон ажлын хэсэг Ховд аймгийн Засаг Даргын Тамгын газар мөн санал асуудал тавьсан төрийн бус байгууллагууд, ард иргэдийн оролцоотойгоор хяналт шинжилгээ хийж, юуны өмнө тухайн тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн ойр орчимд болон талбайн хэсэгт цацраг идэвхт бодисын илрэцийг тодорхойлох хэмжилтийг Монгол улсын Цөмийн энергийн комисс болон Цөмийн энергийн газар, МУИС-ын Ховд аймаг дахь салбар сургууль, Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөлийн ажлын алба, мөн компаний цацрагын шинжээчид, мэргэжилтнүүдээр өөр өөрсдийн хэмжилтийн баталгаажсан багажуудаар нь нэгэн зэрэг хэмжилт хийлгэснээс гадна тухайн газраас дээж авч Цөмийн Энергийн Газар, Мэргэжлийн хяналтын газруудын лабораторт шинжлүүлсэн. Мөн 2012 оноос хойш хийгдсэн лабораторийн шинжилгээний дүгнэлтүүдийг нягтлан шалгасан. Үүний үр дүнд тус ажлын хэсгийн тайланг үндэслэн, Цөмийн Энергийн Комисс, Үндэсний Аюулгүй Байдлын зөвлөлийн дүгнэлт гарсан. Тодруулбал Цөмийн энергийн комиссын ажлын албаны 2022 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдрийн 1/877 дугаар дүгнэлт зөвлөмжид Халзан бүрэгтэй дэх газрын ховор элементийн илрэл бүхий орд газар дахь “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж, үйл ажиллагаа явуулж буй талбайд цацраг идэвхт изотопуудын илрэл, тунгийн хэмжээ нь Цөмийн энергийн тухай хууль болон мэргэжлийн стандартад заагдсан “чөлөөлөгдөх хэмжээ”-нээс даруй 30-аас дээш хувиар хэтэрсэн байдалтай байгаа тул цөмийн аюулаас хамгаалах стандарт болон дүрэм журмыг зайлшгүй мөрдөх шаардлагатай гэж дүгнэсэн байна. Тэрчлэн уг газар нь цөмийн энергийн тухай хуулийн 3.1.5, 3.1.15-д тус тус заасан цөмийн бодис, цөмийн эх үүсвэр материалыг агуулсан, цацраг идэвхт ашигт малтмал бүхий орд газар гэдэг нь уг дүгнэлтээр нотлогдсон.

3.2.2. Цөмийн энергийн комиссоос 2023 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 1/24 дугаар албан тоотоор хүргүүлсэн дүгнэлт зөвлөмжид тухайн газарт олгогдсон ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл нь 2009 оны 7 дугаар сарын 26-нд батлагдсан Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд заасны дагуу цацраг идэвхт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөлд тооцогдож, 2009 оны 11 дүгээр сарын 15-наас өмнө “уг хуульд заасан нөхцөл журмын дагуу” шинэчлэн бүртгэгдэх ёстой байсныг мэдэгдсэн байна. Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд заасны дагуу тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь Цөмийн энергийн комисст өргөдлөө гаргаж, өөрийн эзэмшиж буй тусгай зөвшөөрлүүдээ шинэчлэн бүртгүүлэх ёстой байсан боловч энэхүү үүргээ хэрэгжүүлээгүй явж ирсэн. Түүгээр ч зогсохгүй дээрх тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайнууд болон түүний орчмоос авсан дээжүүдийг лабораторт шинжилсэн 20-оод удаагийн шинжилгээний дүнгээр цацраг идэвхт бодис, изотопын илрэл нь тус бүрдээ зөвшөөрөгдөх буюу чөлөөлөгдөх хэмжээнээс даруй 30-аас дээш хувиар хэтэрсэн, цөмийн аюулаас хамгаалах арга хэмжээнүүдийг даруй хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байхаар илэрхийллийг үзүүлсэн байтал компани эдгээр шинжилгээний дүнгүүдийг зориуд нуун дарагдуулж, төр захиргааны холбогдох байгууллагууд, орон нутгийнханд илтээр худал мэдээлсээр ирсэн. Өдгөө ч Цөмийн энергийн комисс, Үндэсний аюулгүй байдлын дүгнэлтийг

гуйвуулан, “чөлөөлөгдөх хэмжээнээс бага гэж гарсан” хэмээн санаатайгаар илт худал сурталчилгаа явуулсаар байна.

3.2.3. “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК энд дурьдаж буй хайгуулын лицензтэй газарт хийлгэсэн Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээндээ ШУА-ийн судлаачдаар гаргуулсан археологийн судалгааны дүгнэлтийг шаардлагын дагуу хавсаргасан байсан бөгөөд уг дүгнэлтэнд тухайн газарт түүх соёлын үл хөдлөх дурсгал огт илрээгүй гэж тодорхойлсон байсан. Гэтэл Ховд аймгийн Соёлын өвийн судлаачид, НҮТББ-ууд хамтран 2022 онд уг газарт судалгаа хийхэд 6 багц, 20 орчим зүйлийн түүх, соёлын үл хөдлөх үнэт дурсгалууд илэрч, тэдгээрийг түүх соёлын үл хөдлөх дурсгалын бүртгэлийн санд бүртгүүлсэн юм. Энэ нь тухайн компани болон ерөнхий үнэлгээнд оролцсон судлаачид хуйвалдаж, хуурамч дүгнэлт үйлдсэн болохыг илчилсэн явдал гэж бид үзэж байна. Цаашилбал энэ нь ноцтой гэмт хэрэг болохыг энд дурьдахыг хүсэв !

3.2.4. Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг Халзан бүрэгтэйн цацраг идэвхт ашигт малтмалын орд газарт МНРИК ХХК 2012-2013 онд, мөн 2022-2024 онд өрөмдлөг явуулснаас үүдэлтэйгээр хүрээлэн буй орчинд цацрагийн хордлого, үүсэж хүн, мал амьтан, ургамал, газар амьд байгальд хортой нөлөө үзүүлсэн тухай олон мэдээлэл, баримтууд байгаа. Тэрчлэн хохирогчид нь холбогдох байгууллагуудад гомдол гаргаж, зарим гомдлыг тухайлбал Ховд аймгийн ИТХ-аас өгсөн чиглэлийн дагуу томилогдсон ажлын хэсэг хянан шийдвэрлэхдээ хариуцагч болох “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-д хохирлыг нөхөн төлж, гомдол барагдуулахыг даалган, албан бичгүүд хүргүүлсэн (Ховд аймгийн ЗДТГ-ын 2024 оны 2 дугаар сарын 22-ны өдрийн 7/3228 (2024 оны 8 дугаар сарын 8-ний өдрийн 4/1444 дугаар бичгүүд) боловч үүнийг биелүүлээгүй байдаг. Цацрагийн хорт нөлөөний тухай зарим мэдээллийг тодруулбал 2012-2013 онд Ховд аймгийн Мянгад сумын төвд болон Халзан бүрэгтэй-н лицензтэй талбайн орчимд нутагладаг айл өрхүүдэд хүний ургийн гажигтай төрөлтийн 4 тохиолдол гарсан нь “МНРИК” ХХК өрөмдлөг хийх үедээ, өрмийн хүдрийг Ховд аймгийн Мянгад сумын төвд тээвэрлэн аваачиж, айлын хашаанд ил задгай хураасны нөлөө, тэрчлэн өрөмдлөгийн нөлөө гэж нутгийн ард олон харддаг. Мөн 2022 онд өрөмдлөг явуулсан талбайгаас 3 км орчимд нутаглаж байсан малчин айлд цацрагийн хордлого илэрч, бог малын үс ноос нь халцарч унан, улаан илэг болж, шарханд баригдаж, 100 гаруй мал хорогдсон, хүмүүсийнх нь биеэр хордлого гарсан. 2023, 2024, 2025 онд ойролцоо нутагладаг малчин өрхүүдийн хотонд малын урагт цацрагийн хордлого хүчтэй илэрч, 10-аад гажигтай төрөлт бүртгэгдсэн. (бүх баримтууд бий) мэрэгчид, зарим төрлийн амьтад устаж үгүй болж буй зэргийг дурьдах хэрэгтэй.

3.2.5. Тэрчлэн энэ компани 2017 онд Мянгад сумын Засаг даргаар ажиллаж байсан Б.Даваадорж, Байгаль орчны байцаагч Ө.Хишигтогтох нараар хуурамч тодорхойлолт хийлгэж, тэрхүү тодорхойлолт зэргээ ашиглан, тухайн оны 3 дугаар сарын 22-нд Ашигт малтмал, газрын тосны газраас түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын төрлөөр ашиглалтын хоёр тусгай зөвшөөрөл гаргуулж авсан байна. Нягтлаж үзвэл Ашигт малтмал, газрын тосны газраас уг компанид MV-020783, MV-020784 дугаартай тусгай зөвшөөрлүүдийг олгосон захиргааны шийдвэр нь Захиргааны

ерөнхий хуулийн дөчин долоо дугаар зүйлийн 47.1.5, 47.1.6, 47.1.7-д тус тус заасанчлан илт хууль бус шийдвэр болсон бөгөөд мөн хуулийн дөчин долоо дугаар зүйлийн 47.2, 47.3-т зааснаар анхнаасаа хуулийн үйлчлэлгүй, хүчин төгөлдөр бус шийдвэр гэж үзэхээр байна. Тиймээс уг хуулийн 48 дугаар зүйлд зааснаар шийдвэр цуцлагдах ёстой. Энэчлэн тухайн захиргааны шийдвэр нь Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуулийн арван нэг дүгээр зүйлийн 11.1.1, мөн арван хоёр дугаар зүйл, арван найм дугаар зүйлийг зөрчиж гаргасан байх тул гучин долоо дугаар зүйлд заасны дагуу цуцлагдах үндэслэлтэй байна.

3.2.6. “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК Халзан бүрэгтэй ууланд ерөмдлөг хийхдээ дээр өгүүлэгдсэн алдаа дутагдлаа засахын оронд санаатайгаар хууль зөрчих үйлдлүүд гаргаж, байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх менежментийн төлөвлөгөөг 2022 оноос хойш жил болгон хууль бусаар батлуулж ирсэн нь илэрч, 2022 оныхыг улсын байцаагч илрүүлж акт тавьсан бол 2023, 2024 онд энэ талаар БОАЖЯ-нд өргөдөл гомдол хүргэгдсэн атал уг гомдлыг хянан шийдвэрлээгүй орхисон. 2025 оны байгаль орчныг хамгаалах менежментийн төлөвлөгөөг нь БОУАӨЯ мөн хууль бусаар баталсныг байгаль орчныг хамгаалах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ууд болон сумын ЗДТГ илрүүлж, баталсан шийдвэрийг нь цуцлуулах өргөдөл шаардлага хүргүүлсэн. 2023 оны БОХНС менежментийн төлөвлөгөөг хуурамчаар дүгнэснийг байгаль орчныг хамгаалах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ууд илрүүлж, тухайн ТББ-ууд болон сумын ИТХ-аас БОАЖЯ-нд өргөдөл гомдол хүргэгдсэн ч хянан шийдвэрлээгүй гэхчлэн Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 31 дүгээр зүйлийг бүхэлд нь, мөн Ашигт малтмалын тухай хуулийн 35.3.3, 37 дугаар зүйлийн 37.1, 38 дугаар зүйлийн 38.1.1, 38.1.2, 39 дүгээр зүйлийн 39.1.1, 39.1.2, 39.1.3, 39.1.4, мөн 40 дүгээр зүйл, Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 38 дугаар зүйлийн 38.1.1, 38.1.2-т тус тус заасан заалтуудыг байнга зөрчиж ирсэн тул Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, мөн байгаль орчныг хамгаалах, нийтийн эрх ашгийг хамгаалах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран 2023 оны 11 дүгээр сард БОАЖ-ын яаманд Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.5-д заасан үндэслэлээр “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-д ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох шийдвэр гаргасан Ашигт малтмал газрын тосны газрын шийдвэрийг хүчингүйд тооцуулахтай холбоотой дүгнэлт гаргуулах өргөдөл, холбогдох материал, нотлох баримтуудыг хүргүүлсэн. Улмаар тус яамнаас ирсэн хариу зөвлөмжийн дагуу шаардлагатай нэмэлт материал, нотлох баримтуудыг БОАЖЯ-ны яамны сайдын 2020 оны 5 дугаар сарын 26-ны өдрийн А/402 дугаар тушаалаар батлагдсан “Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл цуцлуулах санал хүргүүлэх журам”д нийцүүлэн, үе шаттайгаар бүрдүүлж, Ховд аймгийн Засаг даргаар уламжлуулж, 4 удаагийн давтамжаар, хамгийн сүүлд бүх баримт материал, нотлох баримтуудыг дахин шинээр бүрдүүлж, Ховд аймгийн Засаг даргын 2025 оны 5 дугаар сарын 9-ний өдрийн 1/992 дугаар албан бичгээр уламжлуулж хүргүүлсэн. Гэвч уг өргөдлийг хэлэлцүүлж шийдэх бүрэн бололцоо хангагдсаныг БОУАӨЯ үл хайрхан, шийдэхийг хүсэхгүй байх тул (хэлэлцэх шийдэх хуулийн хугацаа хэтэрсэн) Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн

14.1.1, 14.2-д заасныг үндэслэн, Нийслэлийн Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд энэхүү нэхэмжлэлийг гаргаж байна.

3.2.7. Захиргааны ерөнхий хуулийн дэчин долоо дугаар зүйлийн 47.1.5, 47.1.6, 47.1.7, 47.2, 47.3, мөн 48 дугаар зүйл, Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.5, 56.1.7, Цөмийн энергийн тухай хуулийн холбогдох заалтууд, Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйл, 4 дүгээр зүйл, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуулийн арваннэгдүгээр зүйлийн 11.1.1, мөн арванхоёрдугаар зүйл, арваннаймдугаар зүйл, гучиндолоодугаар зүйлийг тус тус үндэслэн Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэйд “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны эзэмшиж байсан 2797Х, мөн одоо эзэмшиж байгаа 12335А, 6911А, 020783А, 020784А ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлүүдийг олгохоор шийдвэрлэсэн Ашигт малтмал газрын тосны газрын шийдвэрүүд нь илт хууль бус болохыг тогтоож, улмаар уг захиргааны шийдвэрүүдийг хүчингүй болгож шийдвэрлэж өгнө үү. Энэхүү нэхэмжлэлд Захиргааны хэрэг үүсгэсэн цагаас эхлэн тухайн Захиргааны шийдвэрүүдийн биелэлтийг түдгэлзүүлэхийг нэхэмжлэгчид болон тэдгээрийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчид мөн хүсэж байна.

Дөрөв. Нэхэмжлэлд хавсаргасан баримтууд:

1. Ховд аймгийн Мянгад сумын ИТХ болон төрийн бус байгууллагуудаас БОАЖЯ-нд 2023 оны 11 дүгээр сард тусгай зөвшөөрөл цуцлуулах дүгнэлт гаргуулах тухай өргөдөл хүргүүлсэн албан бичгийн хуулбар, өргөдлийн хуулбар;

2. Тусгай зөвшөөрөл цуцлуулах дүгнэлт гаргуулах тухай өргөдлийг 2025 оны 5 дугаар сарын 9-ны өдрөөр БОУАӨ-ийн яаманд шинээр хүргүүлсэн Ховд аймгийн Засаг даргын албан бичгийн хуулбар, өргөдлийн хуулбар;

3. 2023, 2024 онд Ховд аймгийн Засаг даргаас БОАЖЯ-нд удаа дараа хүргүүлсэн өргөдлийн тухай албан бичгийн хуулбарууд;

4. БОУАӨ-ийн яамнаас ирүүлсэн бичгийн хуулбар;

5. Улсын тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримт, эсвэл (тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлөгдөх хүсэлт бичиг);

6. Ашигт малтмал газрын тосны газраас ирүүлсэн “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ны эзэмшиж буй тусгай зөвшөөрлүүдийн тухай лавлагаа;

7. Хохирсон иргэний гомдлын мөрөөр байгуулагдан ажилласан аймгийн Мал эмнэлгийн газрын ажлын хэсгийн дүгнэлтийн хуулбар;

8. Мал эмнэлгийн төв лабораторийн шинжилгээний дүгнэлтийн хуулбар;

9. Аймгийн ЗДТГ-аас МНРИК компанид хүргүүлсэн иргэний хохирол барагдуулах тухай албан бичгүүдийн хуулбар;

10. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албаны 2022 оны 11 дүгээр сарын 30-ны өдрийн № 1/877 дугаар дүгнэлт зөвлөмжийн хуулбар;

11. Цөмийн энергийн комиссоос Монгол Улсын Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэд хүргүүлсэн 2023 оны 1 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 1/24 дугаартай албан бичгийн хуулбар;

12. Цөмийн энергийн комиссын ажлын албанаас “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-д болон Ховд аймгийн Засаг даргад хүргүүлсэн 2023 оны 1 дүгээр сарын 25-ний өдрийн 1/45 дугаартай албан шаардлагын хуулбар;

13. Ховд аймгийн Мэргэжлийн хяналтын газрын Геологи, уул уурхайн хяналтын улсын ахлах байцаагчийн 2011 оны дүгнэлтийн хуулбар

14. Төрийн бус байгууллагуудаас 2024 оны 4 дүгээр сард БОАЖЯ-нд хүргүүлсэн гомдол, албан бичгээр (хуулбар) Хөндлөнгийн үнэлгээний багаас гаргасан дүгнэлийн хуулбарын хамт;

15. Мянгад сумын ИТХ-аас 2024 оны 5 дугаар сард БОАЖЯ-нд хүргүүлсэн гомдол, албан бичгээр (хуулбар) хөндлөнгийн үнэлгээний багаас гаргасан дүгнэлийн хуулбарын хамт;

16. Соёлын өвийн үл хөдлөх дурсгалуудыг шинээр илрүүлэн бүртгэлжүүлсэн баримтын хуулбар;

17. Шүүхэд нэхэмжлэл гаргахаар шийдвэрлэсэн, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч томилсон тухай Ховд аймгийн Мянгад сумын ИТХ-ын тогтоол;

18. Шүүхэд нэхэмжлэл гаргахаар шийдвэрлэсэн, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч томилсон тухай Ховд аймгийн Мянгад сумын Засаг даргын шийдвэр, итгэмжлэл;

19. Шүүхэд нэхэмжлэл гаргахаар шийдвэрлэсэн, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч томилсон тухай хамтран нэхэмжлэгч ТББ-уудын шийдвэр, итгэмжлэл, хуралдааны тэмдэглэл;

20. Ховд аймгийн ЗДТГ-ын 2023 оны 1/22 дугаар мэдэгдэх бичгийн хуулбар;

21. Ховд аймгийн Засаг даргаас 2011, 2012 онд Ашигт малтмалын газар, Кадастрын хэлтэс, Байгаль орчин ногоон хөгжлийн яаманд тус тус хүргүүлсэн албан бичгийн хуулбарууд;

22. Монголиан нэшнл рийр ийрт корп компани 2024 онд “Баялаг ундрах говь” компаниар хийлгэсэн цацрагийн хэмжилт шинжилгээний дүн, материалд МУИС-ийн баруун бүсийн сургуулийн судлаачдын хийсэн магадлан шинжилгээний харьцуулсан үр дүнгийн хуулбар;

23. Мянгад сумын ИТХ-ын даргын 2024 оны 10 дугаар сарын 24-ний өдрийн 1/40 дугаар албан бичгийн хуулбар;

24. Мянгад сумын ИТХ-ын даргын 2025 оны 4 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 1/18 дугаар албан бичгийн хуулбар;

25. Ховд аймгийн ИТХ-ын даргын 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 1/443 дугаар албан бичгийн хуулбар;

26. Ховд аймгийн Засаг даргын 2024 оны 10 дугаар сарын 31-ний өдрийн 1/1913 дугаар албан бичгийн хуулбар;

27. Уул уурхай хүнд үйлдвэрийн яамны төрийн нарийн бичгийн даргын 2023 оны 10 дугаар сарын 16-ны өдрийн 3/2460 дугаар албан бичгийн хуулбар;

28. Монгол Улсын Их Хурлын даргын 2025 оны 4 дүгээр сарын 10-ны өдрийн 03/4354 дүгээр албан бичгийн хуулбар;

29. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газрын даргын 2024 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдрийн ТГ/980 дугаар албан бичгийн хуулбар.

30. Байгаль хамгаалах болон нийтийн эрх ашгийг хамгаалах үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагуудаас Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайд болон хэлтсийн дарга Ч.Хандсүрэн, шинжээч З.Цогбаяр нарт хүргүүлсэн мэдэгдэл, шаардлагын хуулбар.

31. Бүрдүүлбэр хангасан тухай тайлбар, уг тайлбарт авагдсан хавсралтуудын хамт.

НЭХЭМЖЛЭЛ ГАРГАСАН:

Нэхэмжлэгчдийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч:

Г.ТӨРМӨНХ

Г.НЯМДАВАА

С.ЦЭРЭНЧИМЭД

Б.ГАНТӨМӨР

МОНГОЛИАН НЭШНЛ РИЙР ИЙРТ
КОРП ХХК-НЫ ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ
А ЦОЛМОН ТАНАА

ХОВД АЙМАГ
МЯНГАД СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТОЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРАЛ

84100 Баянхошуу, Мянгaд сум, Ховд аймаг
E-mail: myangadsumkhural@gmail.com

2025.04.25 № 1/18
танай _____ ны № _____ т

Мэдэгдэл хүргүүлэх тухай

Мянгaд сумын нутаг дахь Халзан бүрэгтэйд танай компаний эзэмшиж буй ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл хуульд нийцэж байгаа эсэхийг хянуулж дүгнэлт гаргуулах, мөн байгаль орчныг хамгаалах талаар хуулиар хүлээсэн үүргээ хөсөрдүүлсэн зөрчлүүд хийгээд танай компаний үйл ажиллагааны улмаас хүрээлэн байгаа орчин, хүн, амьтан, ургамал, хөрс усанд нөлөөлж буй сөрөг нөлөөлөл, хохирлын талаар Байгаль орчныг хамгаалах төрийн захиргааны төв байгууллагад өргөдөл гомдол гаргасан тухай танайд 2023 онд мэдэгдэж байсан.

2024 оны сонгуулийн үр дүнд шинээр байгуулагдсан Мянгaд сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь уг асуудлыг үргэлжлүүлэн хариуцаж, Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яаманд гаргасан гомдлыг хянан шийдвэрлүүлэхээр ажиллаж байгааг үүгээр мэдэгдэж байна.

Ийм учраас төрийн захиргааны төв байгууллагад гаргасан уг өргөдөл гомдлыг нэг мөр хянан шийдвэрлэж дуустал манай сумын нутаг Халзан бүрэгтэйд болон сум орон нутагт аливаа үйл ажиллагаа явуулахгүй байхыг үүгээр мэдэгдэж байна.

ДАРГА

Б.ИДЭРЗАЯА

Холбогдох утасны дугаар 70432041, 88435611, 88817870, 99821463

Имэйл хаяг: Altaibidniishuteen@gmail.com,
khovdiintoli@gmail.com

**БАЙГАЛЬ ОРЧИН УУР АМЬСГАЛИЙН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН
ЯАМНЫ САЙД Б.БАТБААТАР ТАНАА**

Мэдэгдэл, шаардлага хүргүүлэх тухай

Танай яамны Байгаль орчны үнэлгээ аудитын хэлтсийн дарга Ч.Хандсүрэн, ХБОБЗГ-ын ахлах шинжээч З.Цогтбаяр нар Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг Халзан бүрэгтэйд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч гэх "Монголиан нэшнл рийр ийрт корп" ХХК-ны 2025 онд тус газарт хайгуул өрөмдлөг явуулах төслийн Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг 2025 оны 5 дугаар сард баталж, гарын үсэг зуржээ.

Гэтэл энэ нь Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын 2019 оны 10 дугаар сарын 29 –ний өдрийн А/618 тоот тушаалаар батлагдсан Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулах, хянан батлах тайлагнах журмын хоёрдугаар зүйлийн 2.1, 2.2, 2.7, гуравдугаар зүйлийн 3.1, 3.3, 3.4, дөрөвдүгээр зүйлийн 4.11, 4.15, 4.16, тавдугаар зүйлийн 5.3 дахь заалтуудыг тус тус зөрчсөн, Захиргааны ерөнхий хуулийн дөчиндолоо дугаар зүйлийн 47.1.5, 47.1.6, 47.1.7-д заасанчлан илт хууль бус шийдвэр болсон байна.

Мөн танай яаманд Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал, нэр бүхий төрийн бус байгууллагуудаас 2023 оны 11 дүгээр сард анх хүргүүлж, улмаар танайхаас ирүүлсэн зөвлөмж шаардлагуудын дагуу холбогдох материал нотлох баримтуудыг 4 удаагийн давтамжаар, БОАЖ-ын сайдын 2020 оны 5 дугаар сарын 26-ны өдрийн А/402 дугаар тушаалаар батлагдсан тусгай зөвшөөрөл цуцлуулах өргөдлийг хэлэлцэж шийдвэрлэх журманд нийцүүлэн бүрэн бүрдүүлж, Ховд аймгийн Засаг даргаар уламжлуулан 2025 оны 5 дугаар сард хүргүүлсэн. Уг асуудлыг танай яамнаас хэлэлцэж шийдвэрлэхийн тулд Захиргааны ерөнхий хуулийн 96 дугаар зүйлийн 96.1-д заасны дагуу өргөдөл гаргагчийн хүсэлтийг үндэслэн, тусгай зөвшөөрлийг олгосон захиргааны шийдвэрийг түдгэлзүүлж, уг аж ахуйн нэгжид ямар нэг зөвшөөрөл олгох ёсгүй байтал 2025 оны гэх БОХНС менежментийн төлөвлөгөөг нь ийнхүү хууль бусаар батлаж өгсөн байна.

Ийм учраас Захиргааны ерөнхий хуулийн дөчин найм дугаар дугаар зүйлийн 48.1, мөнхүү дөчин ес дүгээр зүйлд тус тус заасны дагуу энэхүү хууль бус захиргааны актыг цуцлах, хүчингүй болгохыг шаардаж, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн дөрөв дүгээр зүйлийн 4.5, гучин хоёр дугаар зүйлийн 32.1.1, 32.1.2, мөн Захиргааны ерөнхий хуулийн 92, 93 дугаард зүйлд заасны дагуу энэхүү мэдэгдлийг хүргүүлж байна. Энэхүү мэдэгдэл, шаардлагыг бид 2025 оны 6 дугаар сарын 16-ны өдрийн огноотойгоор шуудангаар хүргүүлсэн боловч яамны нэрийг хуучин нэршлээр бичсэн учир буцаагдсан бөгөөд, нэр хаягийг засаж дахин хүргүүлж байна.

Уг шийдвэр илт хууль бус болохыг бид нотлох баримтуудаар бүрэн гэрчлэнэ гэдгийг мэдэгдье.

Энэхүү шаардлагыг даруй биелүүлээгүй нөхцөлд асуудлыг шүүхээр шийдвэрлүүлэхийг сануулж байна.

"ХОВДЫН ТОЛЬ СОНИН" НҮТББ
ТЭРГҮҮН Г.ТӨРМӨНХ

"АЛТАЙ БИДНИЙ ШҮТЭЭН" НҮТББ
ТЭРГҮҮН Б.ГАНТӨМӨР

"ЭЛГЭН НУТАГ СУТАЙ" НҮТББ
ТЭРГҮҮН Д.ЦЭДЭНБАЛ

"МЯНГАДЫН МЯНГАН МОРЬТОН" ТББ
ТЭРГҮҮН М.БАЯНЗУЛ

"ШИНЭ ЭВЛЭЛ ОНСХ" НҮТББ
УЗ-ЫН ДАРГА Г.ТӨРМӨНХ

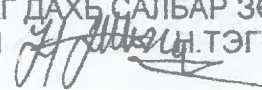
АРИУН ЗАМНАЛТ АХМАДУУД ТББ
ТЭРГҮҮН Д.БАТСУУРЬ

"НИЙГМИЙН ХАРИУЦЛАГА" ТББ
С.ӨЛЗИЙЖАРГАЛ

МОНГОЛЫН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ
ХАМГААЛАХ ХОЛБООНЫ ХОВД
АЙМАГ ДАХЬ САЛБАР ЗӨВЛӨЛ
ТЭРГҮҮН ТЭГШЖАРГАЛ

2025 оны 5 дугаар сарын 28

Ховд аймаг

АЖ ҮЙЛДВЭР ЭРДЭС БАЯЛГИЙН ЯАМНЫ САЙД Ц.ТУВААН ТАНАА

Танай зөвлөмж бичигтэй холбоотой мэдэгдэл хүргүүлэх тухай

Танай яамнаас, Салбар хяналтын газрын дарга Д.Даваадорж гэсэн нэрээр ирүүлсэн 2025 оны 5 дугаар сарын 15-ны өдрийн 11/1505 дугаар зөвлөмж гэх бичгийн тухай Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас бидэнд мэдэгдэв.

Ховд аймгийн Мянгад сумын нутаг "Халзан бүрэгтэй"-д газрын ховор элементийн ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж буй "Монголиан нэшнл рийр ийрт корпорейшн" ХХК-ны тусгай зөвшөөрөл нь хууль зөрчиж олгогдсон байх үндэслэлтэй, мөн тухайн компани нь байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх менежментийн төлөвлөгөөг удаа дараа хууль бусаар батлуулсан, уг төлөвлөгөө нь хууль журмын шаардлага хангаагүй, хэрэгжилтийг хуурамчаар дүгнэсэн гэх үндэслэлүүдээр Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас, мөн нэр бүхий төрийн бус байгууллагуудаас 2023 оны 11 дүгээр сар, 2024 оны 5 дугаар саруудад Байгаль орчны асуудал эрхлэсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад өргөдөл гомдлууд гаргаж, холбогдох баримт материалуудыг Ховд аймгийн Засаг даргаар уламжлуулан хүргүүлсэн. Шийдвэрлэх асуудал нь хүлээгдэж байгаа.

"Монголиан нэшнл рийр ийрт корпорейшн" ХХК-ний захирал А.Цолмон нь уг өргөдлийг зөвхөн "Ховдын толь сонин" иргэний нийгмийн байгууллагаас гаргасан мэтээр та бүхнийг зориудаар төөрөлдүүлсэн бичиг хүргүүлсэн байна. Тэрхүү бичгийг үндэслэн танай яамны газрын дарга Д.Даваадорж нь Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралд "зөвлөмж" гэсэн утгатай бичиг хүргүүлэхдээ төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх хүртэл гэсэн шалтгаанаар аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг хэн нэгэн зогсоох эрхгүй, хууль бус мэтээр бичсэн нь Төрийн захиргааны төв байгууллагын газрын дарга хүн нэгэн хувийн компаний эрх ашигт үйлчилж, ёс зүйгүй, хууль бус үйлдэл гаргасан зохисгүй зүйл гэж бид харж байна !

Захиргааны ерөнхий хуулийн 96 дугаар зүйлийн 96.1-д нийтийн эрх ашигт харшилсан үндэслэлээр өргөдөл гомдол гаргасан нөхцөлд захиргааны үйл ажиллагааны оролцогч болон эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийн хүсэлтээр гомдлыг хянан шийдвэрлэх эрх бүхий захиргааны байгууллага захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлнэ гэж заасан байдаг.

Мөн Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль, Ашигт малтмалын тухай хуулиар нутгийн удирдлага, захиргааны байгууллага нь тухайн нэгжийн нутаг дэвсгэр дэх тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн хууль бус аливаа үйл ажиллагааг таслан зогсоох арга хэмжээ авах эрхтэй байдаг.

Хуулийн эдгээр үндэслэлд тулгуурлан Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас тус компанид бичиг шаардлага хүргүүлсэн гэдгийг үнэн мөнөөр нь ойлгуулахын тулд энэхүү бичгийг хүргүүлж байна.

Ховд аймгийн Мянгад сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас "Монголиан нэшнл рийр ийрт корпорейшн" ХХК-д хүргүүлсэн мэдэгдэл нь хууль ёсны гэдгийг танд мэдэгдэж байна.

Мөн танай яамны газрын дарга Д.Даваадоржийн ирүүлсэн уг бичигт Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрөөс эш татжээ. Хөтөлбөрийн тэрхүү хэсэг нь Халзан бүрэгтэйд тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч аж ахуйн нэгжид зориулагдсан зүйл биш бөгөөд Засгийн газрын хөтөлбөрөөс нэгэн хувийн компаний эрх ашигт зориулж эш татах нь зохимжгүй зүйл болохыг сануулж байна.

Аливаа үйл ажиллагаа хуулийн дагуу явагдах ёстой бөгөөд, яам ч, нутгийн удирдлага захиргааны байгуулага ч, аливаа аж ахуйн нэгж ч, төрийн бус иргэний нийгмийн байгууллагууд ч хуулийн дагуу ажиллах ёстой. Хууль ёс нь алагчлалгүй, ялгаварлан гадуурхалтгүй, хуйвалдаан, заль мэхээс ангид, тэгш үйлчилэх ёстой гэдгийг та бүхэнд анхааруулж байна.

"ХОВДЫН ТОЛЬ СОНИН" ТББ-ЫН
ТЭРГҮҮН Г.ТӨРМӨНХ

"АЛТАЙ БИДНИЙ ШҮТЭЭН" ТББ-ЫН
ТЭРГҮҮН В.АНТӨМӨР

"ХӨШӨӨТИЙН АХМАД УУРХАЙЧДЫН
ХОЛБОО" ТББ-ЫН ТЭРГҮҮН

"МЯНГАДЫН МЯНГАН МОРЬТОН"
ТББ-ЫН ТЭРГҮҮН М.БАЯНЗУЛ

Д.ЦЭДЭНБАЛ

"ШИНЭ ЭВЛЭЛ" - "ОРОН НУТГИЙН СЭТГҮҮЛДЧИЙН ХОЛБОО"
ТББ-ЫН УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА Г.ТӨРМӨНХ

Газрын ховор элементийн Халзан бүрэгтэй төслийн талаарх Төлсөн Авснаа Нийтэл (ТАН) иргэний нийгмийн эвслийн байр суурь

“Төлсөн авсанаа нийтэл” эвсэл (цаашид ТАН эвсэл гэх) нь 2006 он байгуулагдсан, эрдэс баялгийн салбарт ил тод, нээлттэй, хариуцлагатай сайн засаглалыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах зорилго бүхий, 30 гаруй төрийн бус байгууллагыг эгнээндээ нэгтгэсэн иргэний нийгмийн эвсэл юм. ТАН эвсэл нь Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга (ОУИТБС)-ын албан ёсны нэг оролцогч тал бөгөөд Монгол Улсад уг санаачилгыг хэрэгжүүлэх Үндэсний зөвлөл, Ажлын хэсгийн гишүүнээр тасралтгүй, үр нөлөөтэй ажиллаж ирлээ.

“Халзан бүрэгтэй” төслийн явцад Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа олон хууль тогтоомжийг зөрчиж байгаа нь цаашид энэ төсөл хариуцлагатайгаар хэрэгжинэ гэх итгэл төрүүлэхгүй байна.

Тусгай зөвшөөрөл нь хууль бус болох талаар:

- Цөмийн энергийн тухай хууль батлагдахаас өмнө авсан тусгай зөвшөөрлүүдийг шинэчлэн бүртгүүлээгүй: Халзан Бүрэгтэй дэх “Монтем” ХХК-ны эзэмшиж байсан 2797Х тоот хайгуулын тусгай зөвшөөрөл анх 2000 онд, 12335А тоот ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл 2001 онд¹, 6911А тоот ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл 2004 онд тус олгогджээ. Эдгээр тусгай зөвшөөрлүүд нь 1997 оны Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу олгогдсон бөгөөд 2011 онд “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК шилжүүлэн авчээ. Харин Халзан Бүрэгтэй ордод агуулагдах газрын ховор элемент нь цацраг идэвхт ашигт малтмал болохын хувьд² 2009 онд батлагдсан Цөмийн энергийн тухай хуулийн дагуу нэг жилийн дотор шинэчлэн бүртгүүлэх ёстой байв³. Учир нь цацраг идэвхт ашигт

¹ Уг тусгай зөвшөөрөл нь 4003А дугаартай байсан боловч гэрчилгээг үрэгдүүлсний улмаас 2007 оны 1 сарын 22-ны өдөр 12335А дугаартайгаар шинэчлэн авсан болно.

²Цөмийн энергийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.5 "цөмийн бодис" гэж цөмийн материал болон цөмийн технологид хэрэглэгдэх уран, торийн бүлийн цацраг идэвхт изотоп, газрын ховор элемент агуулсан бодисыг" ойлгоно.

Цөмийн энергийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.15. "цөмийн эх үүсвэр материал" гэж цөмийн түлшний материалыг гарган авах уран, торийн хүдэр, газрын ховор элемент зэрэг түүхий эд материалыг ойлгоно.

³ Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйл. "Цөмийн энергийн тухай хууль хүчин төгөлдөр болохоос өмнө олгосон цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг 2009 оны 11 дүгээр сарын 15-ны дотор уг хуульд заасан нөхцөл, журмын дагуу шинэчлэн бүртгэнэ."

малтмалын үйл ажиллагаанд аюулгүй байдлыг хангаж, хүрээлэн буй орчин, хүн амыг сөрөг нөлөөнөөс хамгаалахын тулд ердийн ашигт малтмалаас илүү өндөр шаардлага тавьдаг. Тодруулбал, Цөмийн энергийн тухай хуулиар цацраг идэвхт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөлд Ашигт малтмалын тухай хуульд зааснаас даруй 18 нэмэлт шаардлага тогтоосон бөгөөд түүнийг хангаж буйг нотлох нийт 9 баримт бичгийг тусгай зөвшөөрөл авах үедээ бүрдүүлсэн байх ёстой.

Гэтэл Халзан бүрэгтэй төслийн тусгай зөвшөөрлүүдийг Цөмийн энергийн тухай хуульд заасан шаардлагад нийцүүлэн шинэчлэн бүртгүүлээгүй нь нэн эрсдэлтэй бөгөөд дээрх тусгай зөвшөөрлүүдийг хүчин төгөлдөр бус гэж үзэх хангалттай үндэслэл юм⁴. Энэ нь Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн Нарийн бичгийн даргын зөвлөмжөөр байгуулагдсан “Халзан бүрэгтэй орд газарт хяналт шалгалт хийж, санал дүгнэлт боловсруулах Ажлын хэсгийн тайлан”-аар нотлогдож байна.

- Тусгай зөвшөөрлийг хууль бусаар шилжүүлсэн талаар: Монтем ХХК 2008 онд тусгай зөвшөөрлүүдээ Худалдаа хөгжлийн банк-д барьцаалан зээл авсан боловч төлж чадаагүй. Ингээд ХХБ 2011 онд өөрийн үүсгэн байгуулсан “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК-ний нэр дээр 2797Х, 6911А, 12335А тоот тусгай зөвшөөрлүүдийг шилжүүлэн авчээ. Энэ нь Цөмийн энергийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд заасан “Тусгай зөвшөөрөл болон энэ хуулийн 15.2.1, 15.2.2-т заасан үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг худалдах, бэлэглэх, барьцаалах болон өөр бусад хэлбэрээр бусдын өмчлөл, эзэмшил, ашиглалтад шилжүүлэхийг хориглоно” гэсэн шаардлагыг зөрчсөн байна.
- Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийг зөрчиж буй талаар: 2797Х тоот хайгуулын талбайд соёлын өвийн дурсгал тогтоогдсон тул Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.7-д заасны дагуу тусгай зөвшөөрлийг цуцлах нөхцөл бүрджээ. Тодруулбал, 2012 онд хийгдсэн тус төслийн Байгаль орчны нөлөөллийн ерөнхий үнэлгээний тайланд “тусгай зөвшөөрлийн талбайд соёлын дурсгалт зүйл байхгүй” гэж дүгнэсэн боловч 2022 онд тус талбайд хийгдсэн археологийн судалгаагаар 10 гаруй соёлын өвийн үл хөдлөх дурсгал илэрч, Соёлын өвийн үл хөдлөх дурсгалын улсын бүртгэлд албан ёсоор бүртгэгджээ. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 зүйлийн 56.1.7-д зааснаар хайгуулын талбайд соёлын өв байгаа нь тогтоогдсон бол тусгай зөвшөөрлийг цуцлах зохицуулалттай. Тэрчлэн Байгаль орчны нөлөөллийн ерөнхий үнэлгээгээр соёлын өв байхгүй гэж дүгнэн 2022 оныг хүртэл хайгуулын үйл ажиллагаа явуулсан нь Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 38 дугаар зүйлийн 38.1.2-д заасан археологийн судалгаа хийлгэлгүйгээр уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох заалтыг зөрчсөн байна.

Цөмийн энергийн тухай хуулийг зөрчиж буй талаар:

- Тухайн төсөл болон түүнийг хэрэгжүүлэгч нь Цөмийн энергийн тухай хуульд заасан дараах шаардлагуудыг хангахгүй тул Халзан бүрэгтэйн газрын ховор элементийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахад хүндрэлтэй талаар дээрх Ажлын хэсэг ийнхүү дүгнэжээ.

---

⁴ Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл. Энэ хуульд заасны дагуу цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг шинэчлэн бүртгүүлээгүй бол түүнийг хүчингүй болсонд тооцно.

- “Газрын ховор элемент боловсруулах технологи нь их хэмжээний хаягдал үүсгэхээр байна. Үүний дотор цацраг идэвхт хаягдал багагүй хэмжээгээр гарах бөгөөд төслийн үндсэн баримт бичгүүдэд энэ талаар огт тусгаагүй, энэ талаар тодорхой ойлголтгүй байна” гэжээ. Энэ нь төслийн үйл ажиллагаа Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17.1.1-д заасан” техникийн болон аюулгүй ажиллагааны шаардлагыг бүрэн хангасан байх” шаардлагыг хангаж чадахгүй байгааг харуулж байна.
- Ажлын хэсэг “Технологийн хувьд дэлхийн хэмжээнд тогтсон сайн туршлага нэвтрүүлэхээр сонголт биш байна” гэж үзжээ. Энэ нь Цөмийн энергийн тухай хуульд заасан “цацраг идэвхт ашигт малтмал олборлох, боловсруулах олон жилийн туршлагатай байх⁵”, “цацраг идэвхт ашигт малтмалын ордын нөөцийг бүрэн ашиглах тэргүүний технологитой байх⁶”, “цацраг идэвхт ашигт малтмалыг боловсруулах, ашиглахдаа эдийн засгийн илүү үр ашигтай, дэвшилтэт технологи ашигладаг байх⁷” шаардлагуудыг төсөл хэрэгжүүлэгч компани хангаж чадахгүй байгааг харуулж нийцэхгүй байна.
- Мөн Ажлын хэсгийн тайланд “Ордыг ашиглахад гарах зардал, олох орлогыг байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хаягдлын менежментийг олон улсын болон үндэсний дүрэм, журам, стандартын дагуу хийхэд гарах зардалтай харьцуулсан судалгаа байхгүй. Өмнө хийгдсэн судалгаагаар тус ордын хувьд хариуцлагатай уул уурхай явуулахад төвөгтэй, нөхөн сэргээх, хаягдлын менежментийн зардал нь өндөр учраас ордыг ашиглахад эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй гэж үзсэн байна” гэжээ. Энэ нь Цөмийн энергийн тухай хуулиар тогтоосон “цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалт хийх санхүүгийн чадавхтай байх⁸”, “байгаль орчны болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх санхүүгийн чадавхтай байх⁹” шаардлагыг хангахгүй болохыг харуулж байна.
- Үндэсний аюулгүй байдлын Нарийн бичгийн даргын захирамжаар байгуулагдсан Ажлын хэсгийн Халзан бүрэгтэй орд газрын талбайд хийгдсэн цацраг идэвхт изотоп, түүний идэвхжилийг тодорхойлох шинжилгээгээр маш олон үзүүлэлт өндөр буюу хяналтаас чөлөөлөх түвшний утгаас хэтэрсэн байгааг тогтоож, компанид тодорхой шаардлагууд хүргүүлснийг¹⁰ болон эдгээр шаардлагын хэрэгжилт одоо болтол тодорхойгүй байгааг анхаарах нь зүйтэй.

Байгаль орчны хууль тогтоомжийн зөрчлийн талаар:

- 1997 оны болон 2006 оны Ашигт малтмалын тухай хуулийн аль алинд заасны дагуу¹¹ хайгуулын тусгай зөвшөөрөл авснаас хойш 30 хоногийн дотор байгаль

⁵ Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.5 дахь заалт

⁶ Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.6 дахь заалт

⁷ Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.7 дахь заалт

⁸ Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.2.1 дэх заалт

⁹ Цөмийн энергийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.2.2 дахь заалт

¹⁰ Цөмийн энергийн комиссын Ажлын албаны 2022 оны 11 сарын 30-ны өдрийн 1/877 тоот албан бичиг болон Улсын байцаагчийн дүгнэлт

¹¹ 1997 оны Ашигт малтмалын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 " Хайгуулын лиценз эзэмшигч нь Байгаль орчны хяналтын алба болон тухайн нутгийн захиргаатай зөвшилцөн

орчны менежментийн төлөвлөгөө (БОМТ) батлуулах ёстой атал 2022 оныг хүртэл БОМТ төлөвлөгөөгүй явж ирсэн. Анх удаа 2022 онд БОМТ батлуулсан боловч уг төлөвлөгөө нь Ашигт малтмалын тухай хууль, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль (БОНБҮтХ), Захиргааны ерөнхий хуулийг зөрчсөн хууль бус болохыг 2023 оны 4 сарын 29-ны УУХҮЯ-ны улсын байцаагчийн дүгнэлтээр тогтоож хүчингүй болгожээ.

- Ийнхүү хүчингүй болсон БОМТ-г 2023 оны 5 сард БОАЖЯ дахин хянаж баталсан боловч мөн л Байгаль орчныг хамгаалах менежментийн төлөвлөгөөг хянан батлах, тайлагнах, хяналт тавих журмыг¹² зөрчин өмнөх жилийн БОМТ-ийн төлөвлөгөөний биелэлтийг дүгнээгүй, Захиргааны ерөнхий хуулийн 26, 27 дугаар зүйлийг зөрчин Сонсох ажиллагаа хийлгүй батлагдсан зөрчилтэй болно.

Олон улсын хэм хэмжээ

2011 онд НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөл (ХЭЗ) хүний эрхийг “хамгаалах, хүндлэх, сэргээх” НҮБ-ын суурь зарчмыг хэрэгжүүлэх “Бизнес ба Хүний эрхийн удирдах зарчмууд”-ыг баталж, гишүүн орнуудад хэрэгжүүлэхийг уриалсан. 2015 онд НҮБ-ын ХЭЗ Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын хоёр дахь удаагийн тайланг хэлэлцэх үеэр Нидерланд Улсаас Бизнес ба Хүний эрхийн үндэсний үйл ажиллагааны төлөвлөгөө батлан хэрэгжүүлж бизнесээс хүний эрхэд учруулж буй сөрөг нөлөөллийг бууруулах зөвлөмж өгсөн. МУ-ын Засгийн газар энэ зөвлөмжийг хүлээн авч ГХЯ-ны дэргэд 2016 онд Бизнес ба хүний эрхийн үндэсний төлөвлөгөө боловсруулах Ажлын хэсэг байгуулж ажиллуулсан. 2020 онд тус Ажлын хэсгийг төр, төрийн бус болон хувийн хэвшлийн төлөөлөл бүхий 61 гишүүнтэй болгон шинэчлэн байгуулсан. 2023 оны 6 сарын 14-нд “Бизнесийн үйл ажиллагаанд хүний эрхийг хамгаалах, хүний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (2023-2027)”-г баталсан.

Эрчим хүчний шилжилттэй холбогдуулан зах зээлийн эрэлт нь хурдтай нэмэгдэж буй энэ цаг үед, кобальт, литий, зэс болон газрын ховор элементүүдийн нөөц ихтэй хөгжиж буй улсуудад тэдгээрийг олборлон үр шимийг нь иргэддээ хүртээх, эрхийг хамгаалах, аюулгүй байдлыг сахих, байгаль орчны тэнцвэрийг хадгалах, нийгмийн хөгжлийг хэрэгжүүлэхэд олон асуудал тулгамдаж байна. Эдгээрийг шийдэх зорилгоор Эрчим хүчний шилжилтийн чухал ашигт малтмалын үйл ажиллагааны НҮБ-ын Удирдамжийг 2024 онд боловсруулан хөгжингүй болон хөгжиж буй улс орнуудад хэрэгжүүлэхийг уриалсан. Энэ удирдамжаар хүний эрх, байгаль орчин, шударга ёс, нийтэд хүртээмжтэй хөгжил, шударга хариуцлагатай хөрөнгө оруулалт, ил тод хариуцлагатай авлигаас ангид засаглал, энх тайван аюулгүй байдлын төлөө хамтран ажиллах долоон зарчмыг НҮБ-ын гишүүн орнууд, үндэсний болон үндэстэн дамнасан бизнесийн байгууллагууд

хайгуулын лиценз авснаас хойш 30 хоногийн дотор байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөг бэлтгэж боловсруулна”.

2006 оны Ашигт малтмалын тухай 38 дугаар зүйлийн 38.1.1 "тусгай зөвшөөрөл авснаас хойш 30 хоногийн дотор байгаль орчны хяналтын алба болон хайгуулын талбай байрших сум, дүүргийн Засаг даргатай зөвшилцөн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах."

¹² Байгаль орчныг хамгаалах менежментийн төлөвлөгөөг хянан батлах, тайлагнах, хяналт тавих журмын 1.6, 2.9, 3.1, 3.3, 3.4 дэх заалтууд.

хэрэгжүүлэх юм. Удирдамж хүний эрхийг цөмд нь тавьж, улс орнуудаас хүний эрхийг хамгаалах, хүндэтгэх, хэрэгжүүлэхээр олон улсын гэрээ конвенцоор хүлээсэн үүргүүдэд тулгуурласан.

Уурхайн төслүүд, ялангуяа шилжилтийн чухал ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулалт нь нутгийн иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, амьд явах, мэдээлэл авах зэрэг олон эрхийг дахин дахин зөрчих өндөр магадлалтай, хамрах хүрээ өргөн, үзүүлэх нөлөөлөл нь ноцтой байх эрсдэлтэйг үргэлж анхаарч байгаль орчинд халгүй технологи хэрэглэх, эдийн засгийн үр шим нь өндөр, хөгжилд бодитой хувь нэмэр оруулах төслийг л хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Халзан бүрэгтэй төслийг хэрэгжүүлж буй “Монголиан нэшнл рийр ийрт корп” ХХК нь бизнесийн эрх ашгийнхаа үүднээс хүний эрхийг болон нийтийн эрх ашгийг зөрчих, илт түрэмгийлэх хандлагыг гаргасаар ирсэн. Тухайлбал байгаль орчны үнэлгээ, төлөвлөгөөнд санал авч, иргэдээр зөвшөөрүүлэхийн тулд нөлөөллийн бүсийн иргэд, айл өрхүүдэд албаар эд зүйл өгөх гэж тулгах, нэг талыг барьсан суртал ухуулга хийж бизнесийн эрх ашгаа хүчээр тулгах (нутгийн иргэд гэрчилдэг), зарим хэвлэл мэдээлэлд мөнгө төлж, мэргэжлийн байгууллагын хяналт шалгалтын дүгнэлт зэргийг, албаар гүтгэж худал мэдээлэл тараалгах (энэ талаар ЦЭК зэрэг мэргэжлийн байгууллагаас тус компанид шаардлага хүргүүлсэн асуудал бий), үзэл бодлоо гаргасан, шүүмжилсэн, эсэргүүцэл илэрхийлсэн иргэдээс их хэмжээний мөнгө нэхэмжилж, шүүх, цагдаагийн үүд сахиулах (ийм ажиллагаа олон удаа давтагдаж байгаа). Энэ төсөл нь нутгийн болон бүс нутгийн иргэдээс хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй байгаа, АМТХ-ийн дагуу орон нутагтай хамтран ажиллах гэрээ байгуулаагүй атлаа Орон нутагт Нийгэм эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих нэрийдлээр оюутны сургалтын төлбөрийн тэтгэлэг олгоно, малчдад хүүгүй зээл олгоно гэх зэргээр зориудаар урхидах булхай луйврын сэдэл, үйл ажиллагааг явуулсаар байгаа, мөн орон нутгийн төр, захиргааны байгууллагатай хууль зөрчиж элдэв тохироо хийх, гэрээ хэлцэл үүсгэх замаар авлигын шинжтэй асуудлууд үүсгэх гэх мэтээр нийтлэг хэм хэмжээнд харшилсан зүйлүүдийг байнга явуулсаар байгаа.

“Халзан бүрэгтэй” төслийн хэрэгжилтэд дараах эрсдэлүүд үүсэж болзошгүй байна. Үүнд:

Нэг.

Байгалийн баялгийн нөөцийг тав ангилдаг ба Халзан бүрэгтэй орд нь байж болзошгүй буюу хамгийн бага ангилалд багтжээ. Ийм учраас 1,2 сая тонн гэж тогтоосон нөөцийн тоо хэмжээ доошлох магадлалтай. Тус ордын газрын ховор элементийн агуулга нь 0.4 хувьтай бөгөөд 5-8 хувийн баяжмал гарахаар байгаа гэж төслийн удирдлагын зүгээс мэдээлсэн. Гэтэл гаднын уурхайнууд 0.8-5 хувийн, тухайлбал, Австралийн Mount Weld орд 8 хувийн, АНУ-ын MP Materials орд 4-5 хувийн агуулгатай бөгөөд 20-30 хувийн баяжмал үйлдвэрлэдэг юм байна. Энэ нь тус төсөл ашигтай байж чадах эсэхэд эргэлзээ төрүүлж байна.

Хоёр.

Нэгэнт агуулга багатай орд газар учраас төслийг ашигтай болгохын тулд баяжмал, баяжмалаас цааш исэл гаргахаар төлөвлөжээ. Үүний тулд байгуулах гидрометаллургийн үйлдвэрт маш их хэмжээний буюу баяжмалын үйлдвэрт 15-20 МВт [мегаватт], исэл үйлдвэрлэвэл 20-30 МВт цахилгаан эрчим хүч шаардлагатай гэж мэдээлжээ. Энэ нь Ховд

аймгийн эрчим хүчний одоогийн хэрэглээтэй дүйж очих юм. Гэтэл одоогоор баруун бүсэд эрчим хүчний ийм том нэмэлт эх үүсвэр байхгүй бөгөөд Халзан бүрэгтэй төслийг Эрдэнэбүрэнгийн УЦС-аас хангахаар тооцоолсон. Тэгвэл БНХАУ-ын 266 сая долларын хөнгөлөлттэй зээлийг оролцуулан (нийт төсөвт өртөг нь бүр өндөр болно) барьж 2027 онд ашиглалтад оруулахаар төлөвлөсөн Эрдэнэбүрэнгийн УЦС-ын хүчин чадал 90 МВт бөгөөд үүний гуравны нэгээс тэн хагасыг Халзан бүрэгтэй төсөл хэрэглэх болж байна. Одоогоор боломжтой харагдаж магадгүй, гэхдээ сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй хөгжин хүн ам, барилга байшин нэмэгдэж, шинэ шинэ үйлдвэрлэл, усалгаатай тариалан бий болж, үүний улмаас жилдээ 8-12 хувиар өсөж байгаа баруун бүсийн эрчим хүчний хэрэглээг хангахад УЦС-ийн хүчин чадал хүрэлцэхгүй болох эрсдэлтэй гэж үзэж байна.

Гурав.

2023.01.11-нд Цөмийн энергийн комиссын ажлын албанаас Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэд явуулсан “Тайлан хүргүүлэх тухай” 2023.01.11-ны 1/24 тоот албан бичигт Халзан бүрэгтэй ордыг ашиглах, ГХЭ-ийн ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахад дараах хүндрэлтэй асуудал үүсэж байна, технологийн хувьд дэлхийн хэмжээнд тогтсон, сайн туршлага нэвтрүүлэхээр сонголт харагдахгүй байна. Энэ нь ГХЭ-үүд ордод харьцангуй бага хэмжээтэй, химийн урвалуудад харилцан хөдөлгөөнтэй байдагтай холбоотой. Мөн ордыг ашиглахад гаргасан зардал, байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хаягдлын менежментийг олон улсын болон үндэсний дүрэм, журам, стандартын дагуу хийхэд гарах зардалтай харьцуулсан сүүлийн үеийн судалгаа алга байна. Өмнө хийгдэж байсан судалгаагаар Халзан бүрэгтэй ордын хувьд хариуцлагатай уул уурхай явуулахад төвөгтэй, нөхөн сэргээх, хаягдлын менежмент хийх зардал өндөр учраас ордыг ашиглахад эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй гэж үзсэн байна” гэж дурдсан байна.

Холбоо барих:
Цахим шуудан: urantsooj@gmail.com
Утас: 99192857